

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DİVÂN ŞÂİRLERİNİN GÖZÜYLE BELÂGAT I DİWAN POETS' PERCEPTION OF RHETORIC I

Turgut KOÇOĞLU*

Öz

Türk edebiyatı sahasında belâgat üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunu, metin neşri ve bunlar üzerine yapılan incelemeler oluşturmaktadır. Söz konusu metinlerde ve yapılan araştırmalarda belâgat üzerine teferruatlı bilgi verildiği için bu yazının amacı doğrultusunda belâgatın ne olduğuna, kısımlarına ve diğer meselelerine girilmemiştir. Kısaca belâgatın tanımı verilmiş ve bu kavrama Dıvân şâirlerinin nasıl baktığı, belâgati şiirlerinde nasıl ele aldıkları, belâgat hakkında ne düşündükleri ve belâgatın benzetildiği unsurlar tespit edilip üzerine değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma için özel bir kıstas gözetmeksizin 60 civarında dıvân tarandı ve içerisinde belâgat kelimesi geçen beyitler tespit ve tasnif edildi. Sonra bu tasniften hareketle dıvân şâirlerinin belâgata bakışları değerlendirilmeye çalışıldı. Tasnif ve değerlendirmeler yapılırken özellikle şâirlerin belâgat hakkında ne düşündükleri, belâgati nasıl niteledikleri ve hangi kavramlara benzettikleri üzerinde duruldu. şâirlerin, belâgati ilk başta, etkileyici ve en üstün söz anlamında kullandıkları; bezme, kadehe, kozmik unsurlara, ülkelere, saltanata, savaş araçlarına, meydana, gül bahçelerine, bülbüle, tütüye ve benzeri birçok kavrama benzettikleri tespit edildi. Bu tespitlerden de hareketle dıvân şâirlerinin şiir ve hayal dünyasında belâgata bakışları değerlendirilmeye çalışıldı. Ancak belâgat ile arasında bağ kurulan kavramlar 50 civarında olduğu için ve hepsinin değerlendirmesi kitap hacmini yakalayacağından bu yazıda sadece 17 kavram ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Belâgat, Dıvân şiiri, şâir, Söz.

Abstract

A vast majority of the studies related to the Rhetoric in the field of Turkish Literature accounts for text publishing and the researches upon them. For a very dense information about rhetoric is given through the researches and the texts mentioned before, in line with the purpose of this study, the issues as the definition of rhetoric, its parts and other related topics are not yet touched upon. A brief introduction related to the definition of rhetoric is given and a commentary upon how Diwan Poets perceived this conception, how they made use of rhetoric in their poems, their ideas and the points that rhetoric is resembled.

For this study, without any criteria taken into account, approximately 60 Diwan Poems were scanned and the lines having 'rhetoric (belagat)' were chosen and classified. Later on, by moving from this classification; the perception of the Diwan Poets for rhetoric was studied. While the classification and the commentary process is on, how the poets qualified the rhetoric, what were their opinions and their correlations among the other subjects and rhetoric itself are highlighted. Poets, initially, used the rhetoric as effective and the supreme words and resembled it to friends' summon, wine glass, cosmic items, countries, kingdom, war crafts, arenas, rose gardens, nightingales, parrots. By having these metaphors taken into consideration, Diwan Poets' perceptions of rhetoric in their poetry and in their imaginative worlds are discovered. However, solely 17 items are studied in this work for the terms with which a comparison shall be made surpasses 50 in number and their study may cover a book size work.

Keywords : Rhetoric, Diwan Poem, Poet, Word.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“Belâgat” üzerineşimdiye kadar yapılan çalışmaların neredeyse hepsinde belâgat, bir kavram olarak ele alınmış, belâgat ve belâgata dâir unsurlar ayrıntılarıyla incelenmiştir. Belâgatla ilgiliel-Câhız, Kazvîni, Sekkâki gibi bilgilerin; Osmanlı sahasında Surûri, İsmail-i Ankaravî ve Ahmed Cevdet Paşa gibi ilim adamlarının kaleme aldığı eserlerde ve günümüzde yayımlanmış makalelerde belâgat, bir ilim olarak düşünülmüş ve bu doğrultuda uzun bilgiler vermiştir.¹ Bu sebeple malûmu i’lâm etmemek için kısaca kavram olarak belâgatın tanımı verilip sonra yazının asıl konusu olan, Dîvân şâirlerinin hayal ve şiir dünyasında belâgatın nasıl tasavvur edildiği üzerinde durulacaktır.

Kavram Olarak Belâgat:

Esasen “ulaşmak, bir şeyin son noktasına erişmek, olgunlaşmak” (Saraç, 2007: 35) anlamına gelen **belâgat**, Türkçe sözlükte : “1. İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği, 2. **esk.** söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik. 3. **ed.** konuyu bütün yönleriyle kavrayarak, hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı. 4. **mec.** Bir şeyde gizli olan derin anlamı”(TDK, 1998: 259) olarak açıklanmış, Kâmûs-ı Türkî’de “Merâmın hüsn-i sûretle ve düzgün ve musanna’ sözlerle ifâdesi” (Şemseddin Sâmî, 1999: 301) şeklinde tanımlanmıştır.

Belâgata dâir ilk eserlerden “el-Beyân ve’t-Tebyîn”de Câhız daha önce yapılmış muhtelif belâgat tanımlarını aktarır ve bunlar arasında, “Lafızla mânânın güzellikte birbiriyle yarışması, yani mânâdan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mânânın zihne süratle ulaşmasıdır” şeklinde olanı en güzel tanımlardan biri kabul eder.”(Şensoy, 2007: 38)

Ahmed Hamdi, belâgatı “Kelâmın fesâhatıyla berâber muktezâ-yı hâle mutâbakatıdır.”(Kılıç, 2007: 25) diye tarif eder. Ahmed Cevdet’e göre de belâgat, “Kelâmın mezâyasını bildiren bir fendir. Kelâmın mezâyâsı, muktezâ-yı hâle tatbîki ve teşbîh ü mecâz ve kinâyelerin hakkıyla edâsı ve sanâyi’-i bedî’iyye ile tezyîni husûslarıdır ...sözün fasih olmak şartıyla muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıdır.”(Karabey-Atalay, 2007: 3-4)Kısaca bütün bu tanımların birleştiği noktada belâgat, “yerinde söylenmiş doğru ve güzel söz...”(Saraç, 2007: 17)olarak özetlenebilir.

¹El-Câhiz, el-Beyân ve’t-tebyîn, Abdusselâm M. Hârûn, III, Dâru’l-fîkr, 1996, 43.;El-Kazvîni, Telhis, Telhis ve Tercümesi, Haz. Nevzat Yanık, Mustafa Kılıçlı, Sadi Çöğenli, Huzur Yay. Dağ., İstanbul.; Es-Sekkâki, Miftâhu’l-’ulûm, el-Mektebetu’l-’ilmiyye, Beyrut.; Sürûri, Bahru’l-Ma’ârif, Ankara Millî kütüphane, Nr.: 06 Mil Yz A 8841.; İsmail-i Ankaravî, Miftâhu’l-Belâga ve Misbâhu’l-Fesâha, haz. Fatih Ülken, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, 1990; Ahmed Hamdi, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin) haz. Atabey Kılıç, Laçın Yayınevi, Kayseri 2007.; Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-ı Osmâniyye, haz. Yard. Doç. Dr. Turgut Karabey-Yard. Doç. Dr. Mehmet Atalay, Akçağ, Ankara 2000.; Yekta Saraç, Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Bilimevi Yayınları, İstanbul 2007.

Osmanlı toplumunda hayat ve şiir, insan ve güzel söz âdeta birbirinden ayrılmaz parçalar olarak düşünülmüştür. Osmanlı insanı en basit hâdiselerden en âli duygulara kadar her şeyi şiirle, etkileyici ve güzel sözle ifâde etmeye çalışmıştır. Bir çeşmenin yapıldığı ânı, doğumunun, ölümünün, düğününün tarihini ve hissettirdiklerini şiirle saklamış; kaybettiklerinin ardındaki te’essürünü şiirle dile getirmiş; nasihatini şiirle vermiş; aşkını, sevdasını, hüznünü, sevincini hâsılı her şeyini şiirle anlatmış; güzel ve etkileyici söze yani belîğ ve fasih söze son derece önem vermiştir. Hattâ fasih ve belîğ söz söylemek yani belâgat ehli olmak bir övünç vesilesi olmuş, belâgat erbâbı arasında bir yarış meydanı kurulmuş ve en iyisi olmakla övünmüştür:

Cümle **belâgat ehli** Behiştî hamûş olur

Bezm-i sühanda şevkîla itsem terâne ben

Behiştî (G.427/5)

Behiştî’nin ifâde ettiği üzere, söz meclisinde kendisi şevkle bir kere şiir söylese bütün belâgat ehli, yani güzel söz söyleyen ve güzel sözden anlayan insanlar, onun şiirinin güzelliği karşısında susup kalırlar.

Meydân-ı belâgatda şehâ ide tekellüm

Var ise Fasîhî gibi bir nâdire-güyuñ

Fasîhî (G.208/4)

Mahlası da belâgat ile alâkalı olan Fasîhî, sevgilisi karşısında övünmek ve rakiplerinden üstün olduğunu göstermek için belâgatı, bir müsâbaka meydanı gibi hayâl etmiş ve rakiplerine âdetâ “Ey sevgili! Bu belâgat meydanında benden daha iyi söz söyleyen varsa, buyursun çıksın.” diyerek meydan okumuştur.

İşte şiirin ve güzel sözün çok önemli olduğu Osmanlı toplumunda, Dîvân şâirleri belâgatı başta bir üstünlük vasfı ve övünç kaynağı olarak görmekte beraber, belâgatla ilgili pek çok farklı hayâl, imaj ve benzetmeler oluşturmuşlardır. Belâgat bazen *ilim*, *irfan* ve *feyiz* kavramlarıyla kullanılmış, bazen *belâgat ehli*min toplandığı bir *meclis* gibi düşünülmüş; bu mecliste belâgat ehli, belâgatı *gül bahçesine*, kendisini de o bahçede terennüm eden belâgat bülbülüne benzetmiştir. Belâgat, bir *ülke*; şâir de o ülkenin sultanı olmuştur. Belâgat bir *deryâya* benzetilince şâir, o deryâdan belâgat hazinesini gavnâs olup çıkarmıştır. Kimi zaman da belâgat, metîn bir *kale* gibi hayal edilmiş; şâir de o kaleyi, *belâgat kılıcı* ve *topu*yla feth eden komutan olmuştur. Şâir, şiir per ü bâliyle, *belâgat semâlarına* yükselen bir Hümâ gibi de hayâl edilmiştir.

Yukarıdaki paragrafta Dîvân şâirlerinin; belâgatı hangi benzetmeler, hayâller ve mazmunlar etrafında kullandığına çok kısaca değinilmiştir. Görüldüğü üzere onlar, sözlüklerde ve kitaplarda tanımlanan belâgat kavramına, çok renkli pencerelerden bakmışlar, belâgatın asıl anlamından hareketle

ona farklı yorum alanları sağlamışlardır. Zîrâ belâgat, bir gül bahçesine veya bir bülbüle ya da bir ülkeye ve sultana benzetilerek bu kavram etrafında çeşitli mânâ ve yorum katmanları oluşturulmuştur.

Aslında Dîvân şâirleri, bir kavram olarak belâgat ilminin kuralları doğrultusunda en güzel sözü söyleme cehdini gösterirken, belâgat kelimesi etrafında oluşturdukları mana ve hayâllerle bu cehdi gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu doğrultuda, bu yazı çerçevesinde onların şiir dünyasında belâgatın neler çağrıştırdığını tespit edebilme amacıyla yaklaşık 60 dîvânda “belâgat” kelimesi taranmış, birçoğunun bu kelimeyi muhtelif teşbihler, nitelermeler, hayaller ve mânâlarla kullandığı tespit edilmiştir. Bu tespitlerde özellikle belâgatın teşbih edildiği unsurlar ve belâgat nitelermeleri dikkate alınarak bir tasnif yapılmış ve bu tasnif çerçevesinde Dîvân şâirlerinin gözüyle belâgat yorumlanmaya çalışılmıştır. Tasnifleme sırasında belâgatın benzetildiği veya alâka kurulduğu bazı kavramların sıkça kullanıldığı, bir kısım kavramların da sadece bir şâir tarafından bir kere kullanıldığı dikkat çekmiştir. Tarama neticesinde belâgatın benzetildiği, nitelendiği veya belâgatla alâkalandırılan yaklaşık 50 kavram tespit edilmiştir. Bu kavramların hepsinin bir yazıda değerlendirilmesi kitap hacminde bir çalışma teşkil edeceği için yazının bu I. serisinde sadece 17 kavram ele alınmıştır. Bunların her biri ayrı başlık altında, geçtiği beyitlerle birlikte yazılmış, önce lügat anlamları verilmiş sonra şâirlerin beyitlerinden hareketle, belâgat ve bu kavramlar, birlikte kısaca yorumlanmaya çalışılmıştır.

Dîvân Şâirlerinin Gözüyle Belâgat :

1. Gerçek Anlamıyla Belâgat (Üstün/güzel/etkileyici söz) :

Yukarıda da bahsedildiği üzere “belâgat” sözün muktezâ-yı hâle mutâbık, güzel ve düzgün olmasıdır. Dîvân şâirleri, “belâgat” kelimesini, şiirlerinde öncelikle gerçek anlamı doğrultusunda etkileyici, güzel, üstün söz olarak kullanmışlardır. Bu başlık altında tespit edilen beyitlerde şâirler, özellikle, şiirlerinin belâgat üzere olması gerektiğini vurgulamaktadır:

Başla **belâgat** üzere me‘ânî-yi mu‘cize
Bulsun bu nev-resîd fesâhatla intihâ
Şeyhülislam Es‘ad (K. 1/39)

(*Mu‘cize dolu mânâlara belâgat üzere başla. Bu yeni yetmişmiş [şiir], fesahatle son bulsun.*)

Mu‘ciz, acze düşüren, âciz bırakan demektir. Mu‘ciz mânâlar ise kimsenin söylemeye kâdir olmayacağı mânâlar demek olur ki şâir, bu sîfata sahip tek söz olan Kur‘ân-ı Kerim’e de gönderme yapmaktadır. Şâir, mu‘ciz mânâların başının belâgat sonun da fesâhat olduğunu ifade etmektedir. Yani belâgat ve fesâhat mu‘cizevî sözün şartlarındandır.

Ta‘bîr-i merâm eyle **belâgatla** Rızâyâ
Hâyîde-edâ kilk-i dür-efşânûna düşmez
Neccârzâde Rızâ (G. 120/6)

(*Ey Rızâ! Merâmını belâgat ile söyle. Zîrâbayat, ağızdan ağza dolaşan üslûp, senin inci saçan kalemine düşmez.*)

Bu beyitte belâgat, “ağızdan ağza dolaşmış, bayat köhne söz” anlamındaki “hâyîde” kelimesinin zıddı mânâda kullanılmıştır, yani “herkesin söyle(ye)mediği, yeni ve güzel söz” mânâsında. Ayrıca şâir, belîğ olmayan bir sözün kalemine yakışmayacağını, dolayısıyla yeni ve güzel bir şey söylenmedikçe gerçek şâir olunmayacağını da ifade etmektedir.

Belâgat üzere eyle gayretle Nazmi şol nazmı

Kim anı idesin sen bir belâgat ehline iblâğ

Edirneli Nazmî(3166/5)

(*Ey Nazmî ! Şiiri gayretle belâgat üzere söyle ki sen, onu belâgattan anlayan birine bildiresin.*)

Burada da bir önceki beyitte olduğu gibi şâir, şiirin belâgat üzere olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca şâire göre belîğ söz herkese değil, onun değerini ve kıymetini bilenlere sunulmalıdır.

Ey Behiştî bizüm belâgatumuz

Ûl-i hüdmet gerek ki zevk olına

Behiştî (G. 475/5)

(*Ey Behiştî! Uzun süre çalışılmalı ki bizim belâgatımızdan zevk alınsın.*)

Elbette güzel, estetik ve yerinde söylenmiş söz erbâbına keyif verir. Bu özelliklere sahip söz, belîğ sözdür. Bunu anlamak için de belâgattan, yani güzel sözden anlamak lâzım gelir. Şâir, belâgatından (belîğ sözlerinden) zevk alınması için uzun süre çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

2. Belâgat ehli/belâgat erbâbı:

“sahip”, “mâlik”, “mahâretli”, “becerikli”, “usta” gibi anlamlara gelen “ehl” ve “erbâb” kelimeleri, Dîvân şâirlerinin, belâgat kelimesi ile birlikte çok sık kullandığı kelimelerdir. “Ehl-i belâgat”, “belâgat ehli”, “erbâb-ı belâgat” veya “belâgat erbâbı” gibi tamlamaların geçtiği beyitlerde şâirler, genellikle belâgatta usta ve mâhir olan insanları bir zümre olarak düşünürler. Bu durumda kimi zaman kendilerini o zümreden biri olarak görürler, kimi zamanda o zümrede en iyi oldukları iddiasında bulunurlar. Her iki durumda da bu, onlar için bir övünç kaynağıdır. Bu yolla hem belâgatın ehemmiyetini vurgulamış olurlar hem de belâgat zümresinde olmalarıyla ya da bu zümrede en ehil, en usta kişi olmalarıyla iftihar ederler:

Câm-ı la‘l-i dilberi vaşf itmede sihr eylerüz

Şâ‘ir-i sihr-âşinâyuz biz **belâgat ehliyüz**

Beyânî (G.374/4)

(Sevgilinin şarap gibi kırmızı, sarhoş edici dudağını anlatma hususunda sihir yaparız. Biz sihir bilen şâirleriz, belâgat ehliyiz.)

Beyânî'nin bu beytinde özellikle dikkat çeken nokta “şâfîr-i sihr-âşinâyuz” ve “belâgat ehliyüz” ifadelerinin bir arada kullanılmasıdır. Bu ikisi âdetâ birbirinin açıklayıcısı gibidir. Çünkü ilk mısradaki sevgilinin güzelliğini anlatmada sihir yaptıklarını belirten şâir, ikinci mısradaki kendilerini sihir bilen şâirler, yani belâgat ehli şâirler olarak nitelendirir. Burada “belâgat” “sihir”le, “şâir” de “ehil” ile müterâdifi kullanılmıştır. Beyitte belîğ ve büyüleyici şiir söyleyen şâirler bir zümre olarak düşünülmüş ve bu zümreye “belâgat ehli” denilmiştir.

Ğırıra olma zâhidâ‘aşkum hâkîkatdür diyü
Biz belâgat ehliyüz ol fende râcihdür mecâz

Azmî-zâde Hâletî (G.296/4)

(Ey zâhid! Benim aşkım hakikattir, diye gururlanma. Biz belâgat ehliyüz, belâgat ilminde mecâz, çok tercih edilir.)

Bu beyitte Hâletî, belâgat ehlini topluluk; belâgatı da ilim/fen olarak düşünmüştür. Hatta belîğ bir söz için “mecâz”ın, belâgat ehli arasında çok tercih edildiğini de ifade etmiştir. Ona göre zâhidler, belâgat ehlinin aksine mecâzdan, ince mânâlı sözlerden anlamayan kibirli bir topluluktur.

Bu deñlü cevve de râzî olurdu şab‘-ı selim
Belâgat ehline şa‘n itmese şasūd-ı ‘anid

Üsküdarlı Sırrî (K.3/53)

(Eğer inatçı haset insanlar, belâgat ehlini taşlamasa, ayıplamasa; güzel huylular, her eziyete olduğu gibi buna da rıza gösterirler, [ses etmezlerdi].)

Görüldüğü üzere Sırrî de belâgat ehlini bir topluluk olarak tasavvur etmiştir. Karşılarında da onları ayıplayan, inatçı ve haset insanlar vardır. Sırrî için belâgat ehli, o kadar kıymetli bir zümredir ki her çeşit cefâ ve eziyete katlanan güzel huylu insanlar; belâgat ehlinin haset edenler tarafından yerilmesine, ayıplanmasına tahammül edememektedirler.

Ehl-i dîvân-ı belâgatdan olup giydüm kürk
Şanma pes-pâye beni öyle sühan-sâz oldum

Muvakkit-zâde Pertev (Kasîde/10)

(Belâgat dîvânının/meclisinin bir mensubu olup kürk giydim. Beni böyle basit, düşük rütbeli sanma, çünkü ben de söz ustası oldum.)

Beyitten anlaşıldığı kadarıyla belâgat ehli meclisinin mensubu olmak, statü sahibi olmaktır. Bu statüyü gösteren iki unsur vardır: Bunlardan birincisi kürk giymek ki bu, bir kişinin toplumdaki konumunu da gösterir. İkincisi de “sühan-sâz” yani “söz ustası” olmak ve böylece sıradanlıktan çıkmaktadır. Görüldüğü üzere belâgat meclisinde bulunmak bir ayrıcalık, bir üstünlüktür. Bu mecliste bulunmanın şartı

veya bu meclise intisapla kazanılan vasıf “söz ustası” olmaktır.

Belâgat ehline âb-ı revân gelür nazmum

Yanar şerârelerinden velik şab‘-ı şasūd

Azmî-zâde Hâletî (K.1/4)

(Benim şiirim belâgat ehline hayat gibidir, fakat haset edenler, kıskançlık ateşlerinden yanarlar.)

Sırrî'nin beytinde olduğu gibi burada da belâgat erbâbının karşısında, onları çekemeyen, kıskanan, hasetçi insanlar vardır. Beyte göre Hâletî'nin şiirleri, belâgat ustaları için su gibi, hayat gibidir. Burada Hâletî, belîğ ve fasîh sözün zirvesi olan Kur‘ân-ı Kerîm'deki “O (Kur‘ân), inananlar için bir hidâyet ve şifâ kaynağıdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur‘ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir.” (Fussilet/44) âyetine telmihte bulunarak kendi sözlerinin inananlara/belâgat ehline bir şifâ/âb-ı hayât olduğunu ama inananlara/hased edenlere anlamsız geldiğini ifade etmek istemiş denilebilir. Böylece şâir, sözlerinin ne denli belîğ ve fasîh olduğuna da işaret etmiştir.

Bülbül degül bu güne zemistân-ı buhlde

Ehl-i belâgatufîbile güftârı şalmadı

Şâbir Pârsâ (G.212/2)

(Bu cimri kış mevsiminde, bırakın bülbülü, belâgat ehlinin bile sözü kalmamıştır.)

Klâsik edebiyat kültüründe sesinin güzelliği ile bilinen, terennümüyle dinleyenleri mest eden “bülbül” ile “belâgat ehli”, bu beyitte bir arada kullanılmıştır. Fakat anlaşıldığı kadarıyla belâgat ehli, güzel söz söylemede bülbülden daha üstündür. Zira beyitte bülbül ve belâgat ehli arasında bir mukayese yapılmış, bu mukayesede ehl-i belâgat bülbülden üstün görülmüştür.

Yukarıdaki beyitlerde “belâgat ehli”; güzel, etkileyici, büyüleyici sözden/mânâdan/şiirden anlayan bu hususta mâhir olan bir zümre olarak tasvir edilmiştir. Aralarında bir çekişme olmadığı gibi zahidlere, hasetçilere karşı da bir aradadırlar. Ancak bazen belâgat ehli, belâgattaki maharet ve ustalıkları noktasında birbirleri ile rekabete girerler, doğrudan veya dolaylı olarak belâgat ustalıklarının üstünlüğü ile övünürler:

Silk-i cevâhir-i sühanum yine Sırrıyâ

Zîb-i kefti ehl-i belâgat tuhaf gibi

Üsküdarlı Sırrî (G.116/5)

(Ey Sırrî ! Benim söz cevherleriminipini, belâgat ehli, hediye gibi yine eline süs yaptın.)

Burada şâir, nezih bir üslûpla kendisini belâgat erbâbı arasında övmektedir. Zira Sırrî'nin cevher gibi sözlerinin dizildiği bir ipi, belâgat ehli ilginç bir hediye gibi ellerine süs yapmaktadır. Şâir, burada bir geleneği de hatırlatarak belâgat ustaları arasında önemli bir yere sahip olduğunu

söylemektedir. Zîrâ bir şeyi hatırlamak için insanlar, ellerine ip bağlarlar. Ehl-i belâgat da Sırrî'nin söz incilerinin dizildiği ipi ellerine süs yapmak suretiyle belîğ ve fasih sözü hem hatırlayacaklar hem kendileri için örnek alacaklardır.

Benem ol nâdire-güyâ-yı **erbâb-ı belâgat** kim
İbârâtum işidenler ma'ârif iktisâb eyler

Nâmî (K.11/39)

(Belâgat ustaları içerisinde zarif, nükteli söz söyleyen kişi benim. Sözlerimi işitenler, marifetler kazanır.)

Bu beyitte Nâmî, belâgat ehli içerisinde kendisinin ayrı bir yeri ve üstünlüğü olduğunu dile getirmektedir. Şâir, belâgat erbâbı içerisinde zarif ve nükteli sözleriyle temeyyüz etmektedir. Çünkü onun sözlerini işitenler marifet kazanmaktadır. Yani şâirin sözü mânâ ve irfanla doludur.

Kaşîdem midhatûnle tuhfe-yi mülk-i me'ânîdür
Anı bir birine **ehl-i belâgat** ber-güzâr eyler

Mezâkî (K.8/100)

(Senin övgünle kasîdem mânâlar ülkesinin bir hediyesidir. Belâgat ehli, kasîdemi birbirine armağan eder.)

Şâir, mânâyı ülkeye ve methettiği kişi için yazdığı kasîdesini de mânâlar ülkesine sunulmuş bir hediyeye benzetmektedir. Bu hediyeğin değerini en iyi bilenler, güzel mânâlardan anlayan belâgat ehlidir. Çünkü onlar, şâirin kasîdesini birbirine hediye etmekte, elden ele dolaştırmaktadır. Burada tabî ki övünme de söz konusudur. Şâir kendi kasîdesinin, belâgat ehli tarafından birbirine hediye edildiğini söyleyerek kasîdesinin kıymetine, üstünlüğüne dolayısıyla kendi ustalığına işaret etmektedir.

3. Belâgat Fenni :

Gerçek mânâda ilim, marifet ve san'at olarak kabul edilen "belâgat"ın, dîvân şiirinde "ilim", "sanat" "marifet", "hüner" anlamlarına gelen *fên* kelimesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. İslam toplumlarında kutsal kaynakların da teşvikiyle ilme ve marifete, âlime ve ârife çok önem verilmiş, hürmet edilmiştir. Bu bağlamda belâgatın bir fen/ilim olarak düşünüldüğü beyitlerde, şâirler, doğrudan ya da dolaylı olarak bu ilimdeki ustalıklarıyla övünmüşlerdir. Hem bu fende ki üstünlüklerini dile getirmeye hem belâgatın bir ilim olarak önemini vurgulamaya çalışmışlardır:

Eger 'ilm ise maqşad her fûnûna intisâbım var
Belâgat ise ebkem eylerim nuçkumla Sahbân'ı

Sünbül-zâde Vehbî (K.27/24)

(Eğer maksat ilimse her ilimle alâkam vardır. Maksat belâgat ise sözlerimle Sahbân'ı [bile] sustururum.)

Vehbî; belâgatı, ilmin müterâdifî olarak kullanmıştır. Kendisi bu ilimde o kadar hünerlidir ki bu ilmin kurucularından olan Sahbân'ı bile susturur. Sahbân,

Arabistan'da Vâil kabilesinden olup hem câhiliye döneminde hem sonrasında hitâbet, belâgat ve fesâhat ilimlerinde çok meşhur olmuş birisidir. Hatta Araplar belâgat ilminde hâzik olan kişiler için "*eblağû mine's-Sahbân*", yani "Sahbân'dan daha belîğ" anlamındaki darb-ı meseli kullanırlarmış. (Durmuş-Öz, 2008: 512)

Bu nazmı Nâşidâ İhyâ'ya 'arz it kim anuñ tab'ı

Rumûz-âmûz-ı ders-i nüşâ-yı **fenn-i belâgat**dur

Nâşid (G.36/11)

(Ey Nâşid! Bu şiiri, İhyâ'ya arz et ki onun kitabı/tabî'atı, belâgat ilminin ders kitabının gizli mânâlarını çözücüdür.)

Nâşid'in bu beytine göre belâgat; hakkında kitaplar yazılan, mekteplerde ders olarak okutulan, ancak erbâbının anlayacağı gizli mânâlar içeren bir ilimdir/fendir. Kendisi de öyle belîğ şiir yazmıştır ki bu şiiri herkes anlayamaz, sadece yaratılışı belâgat ilminin ders kitabındaki gizli mânâların çözücüsü olan İhyâ anlar. Burada muhtemelen Gazzâlî'nin İhyâ'sına bir telmih vardır.

Hâletî oldu bugün **fenn-i belâgat**da hezâr

Kimse karşı gelemez aña yavuz şâ'irdür

Azmî-zâde Hâletî (G.275/5)

(Hâletî, bugün belâgat fenninde/ilminde üstad oldu. Kimse ona karşı gelemez, o güçlü şâirdir.)

Hâletî, bu beytinde belâgatı, bir ilim olarak düşünmekle birlikte, belâgat ve şiir-şâir arasındaki alâkayı da ifade etmiştir. Çünkü belâgat ilminde üstad olduğunu söyledikten sonra kendisinin iyi bir şâir olduğunu ve hiçbir şâirin, onun karşısında bir iddiada bulunamayacağını belirtmiştir.

Benim de h'âce-yi **fenn-i belâgat** olduğumun

Kasîde-h'ânlığıdır delîl ü bürhânı

Eşref Paşa (K. 21/68)

(Benim, belâgat ilminin hocası olduğumun ispatı ve delîli, kasîde söyleyiciliğimdir.)

Şâir, beyitte belâgatı bir ilim olarak kendisini de o ilmin üstadı olarak tasavvur etmiş; buna delil de kasîdelerini göstermiştir. Burada da şâirin övünç vesilesi belâgat ilmindeki ustalığıdır.

Siyyemâ keşret-i şöhretle bu 'abd-i ahşar

Bu kadar olmuş iken **fenn-i belâgat**da ferîd

Meşhûrî (K.24/32)

(Bu hakîr kul, özellikle belâgat fenninde/ilminde şöhretinin çokluğuyla bu derece tek/eşsiz olmuşken...)

Şâir Meşhûrî, mahlasına da gönderme yaparak belâgat ilminde, zamanında tek olduğunu ve bu yönüyle çok meşhur olduğunu belirtmektedir. Belâgat fenninde zamanın ferîdi olmakla iftihar etmektedir.

Egerçi pîr-i dânedür gönül **fenn-i belâgat**da

Velî olmaz debistân-ı şenânüñüñfl-ı nâdânı

Bâkî (K.5/34)

(Gönül, gerçi belâgat ilminde bilgin bir pîrdir. Övgü mektebinin câhil çocuğu olmaz.)

Bâkî'ye göre belâgat bir ilim, gönül de bu ilmi bilen bir pîrdir. Gönül, övgü mektebinde okuyan câhil bir çocuk değildir. Bâkî, bir fen/ilim olarak düşündüğü belâgatta, dolaylı olarak ustalığını övmektedir. Beyitte “pîr-i dâna”nın karşısına “tıfl-ı nâdan”ı koyan Bâkî, “fenn-i belâgat”ın karşısına da “debistân-ı senâ”yı yani “medhiye mektebini” getirerek belâgat ilminin üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Ayrıca medhiye mektebini küçük görmekle sadece övmek için yazılan, belîğ ve fasîh olmayan şiirleri ve şâirleri yermektedir.

Nükte-yi la'lûn bedî' olmaya kıllursa beyân

Eyleyün **fenn-i belâgat** üzere Şahbân ile baħş

Helâkî (G.17/3)

(Senin dudağının ince mânâları, bedî'/estetik olmayı beyân ederse, belâgat ilmi üzerine Şahbân ile sohbet edin.)

Şâir, belâgatı ilim/fen anlamında kullandığı gibi nükte (me'ânî), bedî' ve beyân kavramları ile tevriye yaparak belâgatın üç temel unsuruna da işaret etmiştir. Ayrıca şâir, “Şahbân” ismini zikretmekle belâgat ilminin geçmişine gönderme yapmıştır.

Saħa kâ'il olurdu Hâletî **fenn-i belâgat**ta

Eger âyîne-yi taħ'uñ göreydi tûti-yi gûyâ

Azmî-zâde Hâletî (G.19/5)

(Ey Hâletî ! Eğer konuşabilen papağan, senin tabiatının aynasını görseydi, belâgat ilminde sana boyun eğerdî.)

Klâsik Türk şiirinde çoğu zaman bülbül ve papağan güzel ve etkileyici sözün simgesi olarak kullanılmıştır. Şâirler, bazen kendilerini bu noktada bülbül ve papağana benzetmişlerdir. Ancak bu beyitte kurulan, şâir-güzel söz-papağan üçlemesinde şâir, kendi üstünlüğünü dile getirmektedir. Çünkü söz sanatının simgesi olan papağan; şâirin şiirlerini görseydi, hiç şüphesiz şâire tâbî olurdu. Bilindiği üzere papağanın anavatanı Hindistan kabul edilir. Şâir, özellikle şiir ve edebiyatta ustalıklarıyla bilinen Hint şâirlerini papağana benzetmiş; böylece kendisinin şiirlerini gördüklerinde onların bile kendisine boyun eğeceklerine işaret etmiş, denilebilir.

4. Belâgat Kânunu :

“Kânun”; “kural”, “yasa” ve “nizam” anlamlarına geldiği gibi Klâsik Türk müziğinde kullanılan bir müzik âletinin adıdır. Yapılan tarama neticesinde Dîvân şâirlerinin, belâgatı, müzik enstrümanı olan kânun ile niteledikleri görülmüştür. Belâgat, güzel söz; kânun da güzel ses çıkaran bir enstrüman olması sebebiyle belâgatla kânun arasında bir bağ kurulmuştur. Belâgat bir kânuna benzetilince şâirlerin

kalemleri ve fikirleri, kânunun mutrübına veya mızrabına benzetilmiştir. Fikir ve hayâl mutrübı veya mızrabı, belâgat kânununa vurulunca, hârika nağmeler ortaya çıkmaktadır:

Raķş ider nağme-yi **kânun-ı belâgat**la felek

Destine mutrüb-ı endişem alınca mızrab

Nef'î (K.32/59)

(Benim fikir sâzendem, eline mızrabı aldığı zaman; felek, belâgat kânununun nağmeleriyle dans eder.)

Nef'î, belâgatı, çıkardığı güzel nağmelerin etkisiyle feleği dans ettiren bir kânuna benzetmiştir. Bu kânuna mızrabı vuran, yani belâgat kânununun nağmelerini ortaya çıkaran, Nef'î'nin düşünceleridir. *Hüsn-î ta'lihyoluyla* feleğin dönme sebebini belâgat kânununun nağmesine bağlayan Nef'î, aslında her şeyi söze bağlamaktadır. Zîrâ herşey sözle başlamıştır, Yaratıcı'nın “kün” sözüyle felekler dönmeye başlamıştır.

Kânun-ı belâgatta yine naķş-tırâz ol

Ey hâme-yi hoş-lehçe-yi Fâ'iz nağam eyle

Edirmeli Fâiz (G.44/5)

(Ey Fâiz'in güzel sözlü kalemi! Yine belâgat kânununda nakış çizen ol, nağmeler söyle.)

Şâir, belâgatı, şiir enstrümanı olan kânuna; kendi kalemini de o kânundan güzel sesler, nağmeler çıkaracak mızrabına benzetmiştir. Burada belâgat, şâirin marifetiyle hüner ve ustalık göstereceği bir enstrüman olarak tasavvur edilmiştir.

Hâmem ol **mutrüb-ı kânun-ı belâgat**dur kim

Nağme-sencî-yi me'ânîye eser etse kıyâm

Üsküdarlı Sırrî (K.8/49)

(Kalemim, o belâgat kânunun sâzendesidir ki mânâların nağme terâzisine değse, terâzi kıyâm eder.)

Bir önceki beyitle yakın benzetmelerin bulunduğu bu beyitte şâir; belâgatı kânuna, kalemini de kânun çalan mutrübına benzetmiş. İkinci mısradan ise, mânâların nağme terâzisine şâirin kâlemi değdiği zaman, terâzinin diğer kefesinin yukarı kalkacağını tahayyül ederek kaleminin gücünü ve belâgattaki ustalığını ifade etmiştir.

Şimdi **kânun-ı belâgat**ta Sa'îdâ var ise

Nağme-ârâ-yı hüner kilik-i süħan-pîrâdadur

Sa'îd Giray (G.51/8)

(Ey Sa'îd! Belâgat kânununda şimdi nağme süsleyen hüner varsa, söz süsleyen kalemindedir.)

Burada da belâgat kânun gibi tasavvur edilmiş, bu kânundaki süslü nağmeleri söyleyen marifet de kalem olarak düşünülmüştür. Hakikatte kânununun, mızrap ve mutrüb olmadan nağme çıkarması imkânsızdır. Bu doğrultuda belâgat kânununun mutrübı olan şâir ve onun mızrabı yani kalemi olmadan güzel sözler ortaya çıkmaz.

5. Belâgat Bezmi :

Sohbet meclisi, muhabbet yeri, eğlenme, yeme içme meclisi anlamlarına gelen “bezm” dîvân şâirlerinin belâgat ile alâkalandığı kelimelerden biridir. Belâgat, bezme benzetildiğinde burada toplanan insanlar sözden, şiirden ve san’attan anlayan şâirler olur. Onların şiirleri de belâgat meclisinin meyi olur. Burada şâirler belâgattaki maharetlerini gösterirler ve genellikle ustalıklarıyla iftihar ederler. Kendilerini belâgat meclisinin başkanı, üstâdı veya sâkîsi olarak görürler:

Bezm-i belâgat içre olup şâdr Hâletî
Bir kimse geçmedi o sūhan-âver üstine
Azmî-zâde Hâletî (G 744/6)

(Hâletî, belâgat meclisi içindereis oldu. Hiç kimse, o güzel söz söyleyen Hâletî'nin üstüne geçmedi.)

Bu beyitte belâgat, şâirlerin toplandığı, şiir söyledikleri, maharetlerini sergiledikleri bir meclis olarak tasavvur edilmiştir. Şâir de kendisini, bu meclisin reisi olmakla övmüştür. Söz meclisinin efendiliğini, başkanlığını hiç kimse ondan alamamıştır. Belâgat meclisinde ondan daha güzel söz söyleyen kimse olmamıştır.

Soñra geldüm gerçi ey Ravzî belâgat bezmine
Sikke koydum ben sūhan-dânlıkda Selmân üstine
Ravzî (G.475/9)

(Ey Ravzî! Belâgat meclisesonradan geldim ama söz ustalığında Selmân üzerine mühür koydum.)

Ravzî'ye göre belâgat, şâirlerin toplandığı bir meclistir. Bu mecliste herkes şâirliğini sergilemektedir. Ravzî her ne kadar belâgat meclisine sonradan katılsa da belâgat üstadlarından Selmân-ı Sâveci'yi bile geçmiştir.

Bu şi'r-i âbdârûñ görse ger Câmî “seķâ’ullâh”
Diyeydi kim Ziyâyî sâkî-yi **bezm-i belâgat**dur
Mostarlı Hasan Ziyâyî (G. 64/5)

(Bu zarîf şiiri, eğer Allah'ın sâkîsi Câmî görseydi, “Ziyâyî! Sen belâgat meclisinin sâkîsisin.” derdi.)

Ziyâyî için belâgat, şâirlerin toplandığı bir meclistir. Bu meclisin bir mensubu olan Ziyâyî'nin güzelşiirini, belâgat üstâdı Câmî görseydi, ona, bu meclisin sâkîsi unvanını verirdi. Burada belâgat meclisi, şâirlerin hem hünerlerini gösterdiği hem de belâgat öğrendiği bir yer olarak anlatılmaktadır. Meclisin temel unsuru sâkî, meclistikilere içki sunan kişidir. Sâkî olmadan meclisin bir anlamı olmaz. Kendisini bu meclisin sâkîsi olarak gören Ziyâyî, hem kendi üstadlığını belirtmekte hem de diğer şâirlere rehber ve ilham kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca ona bu unvanı, sözün ve belâgatın üstâdı ve beytin anlam alanı bağlamında Allah'ın sâkîsi olarak vasıflandırılan Câmî'nin vermesi de mânîdârdır.

Oķı ey ħusrev-i şîrîn-dehen Ravzî'nün eş'ârın

Eğer bezm-i belâgatda dilerseñ mu'teber şerbet

Ravzî (G.117/5)

(Ey tatlı dilli sultan! Eğer belâgat meclisinde itibarlı bir içecek istersen, Ravzî'nin şiirlerini oku.)

Ravzî, belâgat meclisinin tatlı dilli sultanına hitaben, “Bu söz meclisinde saygın bir içecek istiyorsan, benim şiirlerimi oku.” diyor. Böylece şâir; belâgatı bir meclise, şiirlerini de o meclisin saygın ve değerli içeceğine benzetiyor. Söz bezminin en güzel şiirinin, kendisine âit olmasıyla iftihar ediyor.

6. Belâgat Meydanı :

“Geniş, açık, düz alan”, “yarışma, karşılaşma yeri” anlamına gelen “meydan”, belâgat ile birlikte kullanıldığında, dîvân şâirlerinin söz mahâretlerini sergiledikleri, bir birileri ile yarıştıkları ve ustalıklarını ispatladıkları bir yer olarak karşımıza çıkar:

Ben kemend-endâz-ı **meydân-ı belâgat** olalı
Halka-yı teslîme geçmiştir ser-i gerden-keşân
Bâkî (K.22/30)

(Ben, belâgat meydanının kement atıcısı olduğumdan beri inatçıların başı, teslim halkasına geçmiştir.)

Beyitte belâgat meydana, şâir de bu meydanın kement atıcısına benzetilmiştir. Bu durumdameydanda, amacın bir iplecanlı şeyleri yakalamak olduğu, kement atma yarışması yapılır. Bu yarışmanın meydanı belâgat, kement atanı da şâir olursa, kemende mânâ avları takılır. Bu müsâbakada yarışmacılar, bir atın üzerinde ve ellerindeki iple hareket hâlinde hatta kaçmakta olan kısacası yakalanması zor avları yakalayacakları için hem ata iyi binmelidirler hem de kemendi iyi kullanmalıydılar. Dolayısıyla belâgat meydanın kemend-endâz şâirleri söz/mânâ avını yakalamak için çok maharetli olmalıydılar. Bu meydanın şâirlerinden olan Bâkî, en inatçı avları bile dize getirdiğini ifade ederek söz ve şiirdeki ustalığına işaret etmiştir.

Ĥâme rümĥu's-sebķ-ı **mızmâr-ı belâgat**dur Lebib
Ĥab'-ı çâlâkum anı iĥrâz iden ögdülcidür

Lebib (G.36/5)

(Ey Lebib! Kalem, belâgat meydanında gâlip gelen mızrakdır. Zekî ve kıvrak yaratılışım, onu kazanan yarışçıdır.)

Lebib, belâgatı mızrak yarışlarının yapıldığı bir meydana; kalemini de en önde yarışmayı kazanan mızrağa benzetmiştir. Onun hızlı ve zekî yaratılışı, bu yarışta kazanan yarışmacıdır. Şâir, yarış meydanına benzettiği belâgatta, yani şiir ve söz yarışında, rakiplerini geçtiğini, bu yarışta en önde olduğunu belirterek övünmüştür.

Sebķat ider elbette Mezâķî-yi sūhan-sâz

Meydân-ı belâgatda sebük-pâ kimi görse

Mezâķî (G.401/7)

(Söz ustası Mezkâî, belâgat meydanındaki yarışta ayağı çabuk kimi görse, elbette onun önüne geçer.)

Mezkâî, belâgatı yarış meydanına; kendisini de bu meydanın en hızlı yarışçısına benzetir. Bütün şâirler, söz ustaları belâgat meydanında yarışmaktadırlar ama en hızlısı ve bütün yarışmacıları geride bırakan Mezkâî'dir.

Meydân-ı belâgatda şehâ ide tekellüm

Var ise Fasîhî gibi bir nâdire-güyuñ

Fasîhî (G. 208/4)

(Ey sevgili ! Belâgat meydanında Fasîhî gibi benzersiz sözler söyleyenin varsa, konuşsun.)

Fasîhî'ye göre belâgat, güzel söz/şiir söyleme üzerine müsâbaka yapılan bir meydandır ve şâir sevgilisine hitaben, bu meydanda kendisi gibi eşsiz sözler söyleyen birisi varsa çıksın, söylesin diyerek rakiplerine meydan okumakta, onlar karşısındaki üstünlüğünü sevgilisine bildirmektedir.

Süvâr-ı esb-i tâzîden nedir farkım 'aceb bilmem

Çalem aldıkça destime bu **meydân-ı belâgat**da

Meşhûrî (Müfredler/49)

(Bu belâgat meydanında elime kalem aldıkça, acaba Arap atı süvârisinden farkım nedir, bilmem.)

Arap atı; hızı, zekâsı ve sadâkatiyle bilinen bir attır ki dünyaca meşhurdur. Böyle bir at, mutlaka iyi bir biniciyi gerektirir ve bu ikili bir arada olunca zafer kaçınılmazdır. Şâir, belâgatı bir at yarışını meydanına benzetmekle kalemini Arap atı; kendisini de onun süvârisi olarak hayâl etmiştir. Dolaylı olarak dahiçbir süvârinin, yani şâirin, bu meydanda onu geçemeyeceğini îmâ etmiştir.

Olursam 'İffetâ her şâhib-i hams ile hem-pençe

Bu **meydân-ı belâgat**dır bakılmaz pîr ile gence

Bursalı İffet (Tahmis 2/5)

(Ey İffet! Her hamse sahibi ile güreşe tutuşursam, bu belâgat meydanıdır, gence yaşlıya bakılmaz.)

İffet, belâgatı bir dövüş/güreşmeydanına benzetmektedir. "şâhib-i hams" –yani en az 5 mesnevî yazmış hamse sahipleri-ifâdesinden anlaşılıyor ki bu meydanda oldukça güçlü, zorlu dövüşçüler bulunmaktadır. Eğer İffet de bu meydana çıkarsa, şaşırılmamalı. Çünkü bu meydanda gence yaşlıya bakılmaz, herkes buraya çıkabilir ve yiğitliğini sergileyebilir. Zîrâ burası belâgat meydanıdır, pazuyla değil sözle/şiirle müsâbaka edilir.

Her biri fâris-i **meydân-ı belâgat** geçinir

Leng ü lök olsa n'ola esb-i sebük-pây-ı sühân

Sünbülzâde Vehbî (K.51/83)

(Her biri belâgat meydanının süvârisi geçinir. Ayağına çevik söz atı, topal aksak olsa ne ola.)

Sünbülzâde Vehbî'nin sühân kasidesinde geçen bu beyitte, belâgat bir yarış meydanına, şâirler ise bu yarışın at

binicilerine benzetilmiştir. Bu şâirler, belâgat meydanının süvârisi olduklarını iddia ederler ama onların ayağına çevik söz atları, aksak ve topaldır. Yani söz atı her ne kadar çevik olsa da süvârisi bu şâirler olunca topal ve aksak olur. Bu sebeple bu meydanda onlar, söz sahibi değildirler.

Belâgat içre ben ol şeh-süvâr-ı **meydânem**

Ki eyledüm şu'arâ-yı zamâneyi pâ-mâl

Bâkî (K.20/41)

(Ben belâgat içinde o meydanın en iyi süvârisiyim ki zamanın şâirlerini ayaklar altına aldım.)

Bâkî; belâgatımeydana, kendisini de o meydanın en iyi at binicisine benzetmiştir. Belâgat meydanında zamanın bütün şâirleri yarışır ama Bâkî, hepsine gâlip gelir.

7. Belâgat Atı :

Bilindiği üzere Türk kültüründe atın çok önemli bir yeri vardır. Divânü Lügatü't-Türk'te geçen "At, Türk'ün kanadıdır." sözü aslında atın ne derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Tarama sırasında Divân şâirlerinin belâgat ve at arasında bir bağ kurduğu görülmüştür. Ya doğrudan ya da dolaylı olarak belâgat ata, şâir de süvâriye benzetilmiştir. Şâirler, belâgat atının süvârisi olmakla övünmüşlerdir. Nasıl ki at, Türk kültürünün vazgeçilmezidir; belâgat da Divân şiirin vazgeçilmezidir. Atsız bir süvâri olmayacağı gibi belâgattan anlamayan şâir de olmaz.

At; uzakları yakın eder, memleketlerin fethine yardımcı olur, insanı bulunduğu noktadan daha başka bilmediği yerlere götürür, bir nev'î insanı özgürleştirir, kanatlandırır. Bu bağlamda "belâgat atı" -yani mânâ ve güzel söz-, süvârisi olan şâiri, olduğu yerden alır belki sevgiliye götürür, belki gönül ülkesinin fethine yardımcı olur. Ya da şâirin ayağını yerden kesip onu söz ve mânâ âleminin ufuklarında uçurur.

Benem şeh-süvâr-ı diyâr-ı meğârib

Ki oldum **belâgat semendine** râkib

Süheyli (K.7/20)

(Garp diyârının şeh-süvârı benim. Çünkü belâgat atına binici oldum.)

Belâgat, çevik ve güzel at anlamındaki "semend"e benzetilmiştir. Şâir ise bu ata bindiği için kendisini batı memleketlerinin en iyi süvârisi olarak görmüştür. Şâiri, şehsüvâr yapan şey, belâgat atına binmesidir. Bazı atlara süvâri olmak zordur; her süvâri, her atı süremez. Süheyli'nin, kendisini en iyi at binicisi olarak görmesinin temelinde, "belâgat"ı, herkesin binemeyeceği bir at olarak tahayyül etmesi vardır. Zîrâ o, başka bir ata değil; belâgat atına bindiği için şâh-süvârdır.

Ne fâris ola **belâgat**da k'Ahmedî'ye ire

Tozına irmez anuñ ger ebu'l-fevâris ola

Ahmedî (G.24/9)

(*Hangi süvâri ola ki Ahmedî'ye yetişse; Ebu'l-Fevâris olsa, Ahmedî'nin tozuna yetişemez.*)

Şâir; istiâre yoluyla kendisini süvâriye, belâgatı de ata benzetmiştir. Şâire göre hiçbir süvâri kendisini geçemez. Bırakın sıradan süvâri, süvârilerin piri bile onun tozuna yetişmez. Şâir'in burada "ebu'l-fevâris"i özel isim olarak kullanması muhtemel. Tarihte bu adla birçok kişi yaşamıştır. Ancak mesele at biniciliği olduğu için muhtemelen bu kişi, Sâmânî hükümdarlarından biri olan Ebu'l-Fevâris'tir. Bu bağlamda şâir; en belîğ sözlerin kendisine âit olduğunu belâgat ustalarının bile kendisine yetişemeyeceğini ifade etmek istemiştir.

Egerçi tab'ı her vâdide **rûkbân-ı belâgat**dur
Teğazzülde velîkin cilve-sâz-ı tarz-ı lâherdür

Arpaemîni-zâde Sâmî(K. 11/73)

(*Gerçi yaratılışı, her vâdide belâgat süvârisidir. Fakat gazel söylemede, başka bir tarz yapıcıdır.*)

Beytte belâgat ata, şâirde biniciye benzetilmiştir. Beyte göre belâgat, her söz vâdisinde koşturulacak bir at gibidir. Belâgat atı üzerindeki şâir, sözün her tarzında -ki muhtemelen bunlar kaside, mesnevî, rubâi ve benzeridir- atını iyi kullanmakta, yani bu tarzlarda güzel şiir yazmaktadır. Fakat şâir, belâgat atını, gazel vâdisinde/tarzında bir başka cilveli koşturmaktadır. Yani bu alanda daha usta bir şâirdir.

8. Belâgat Gülşeni :

Gülbağçesi anlamındaki "gülşen" ve "gülistan", Dîvân şiirinde hem gerçek hem de sembolik ve metaforik anlamlarıyla çok sık kullanılan kelimelerdir. Gülbağçesi, insanların kendi gayretleriyle, zevk ve estetik anlayışlarıyla yaptıkları, sadece güllerin değil, başka çiçeklerinde bulunduğu, bülbüllerin güllere aşkı terennüm ettiği mekândır. Bezmin, eğlencenin, seyrin, sohbetin, sözün, aşkın mekânıdır gülbağçesi.

Dîvân şâirlerinin hayâlinde gülbağçesi belâgat olunca, kendileri bülbül, çiçekler şiir, çiçeklerin sultanı gül/gonca da en güzel söz olur. Şâirler; çoğu zaman belâgat bahçesinin bülbülü olmaları, şiirdeki ustalıkları ve şiirlerinin güzelliğiyle övünürler.

Diyemem ben bu nâmedür hâşâ
Gonca-yı **gülşen-i belâgat**dur

Kâmî (G.40/4)

(*Hâşâ! Bu mektuptur, diyemem. Bu, belâgat gülşeninin goncasıdır.*)

Belâgat, gülbağçesine benzetilmiştir. Muhtemelen sevgiliye yazılan bir mektuptaki şiir de o bahçenin taze goncasına teşbih edilmiştir. Gonca, gülbağçesinin en güzel çiçeğidir ve orada yetişir. Şâir de sözlerini belâgat gülşeninin havası, toprağı ve suyuyla işleyerek; emek vererek

yetiştirmiştir. Onun nâmesi/şiiri, sıradan bir gonca değildir; en güzel sözlerin membaı ve mekânı olan belâgat gülşeninin goncasıdır.

Kim **belâgat gülşeninden** bir zemîn-i dil-keşe
Tuğm-ı nazm-ı münbitü'l-i'câzını ilkâ eyle

Lebîb (Tarihler, 1/2)

(*Belâgat gülşeninden gönül çeken bir toprağa, i'câzın verimli şiirinin tohumunu ek.*)

Bu beyitte şiir ve belâgat, tamamen gülbağçesiyle özdeşleşmiştir. Belâgat, öyle bir gül bahçesidir ki burada i'câzın, yani kimsenin söyleyemeyeceği derecede güzel sözlerin tohumları yeşerip filiz verir. Şâir, belâgat bahçesinde, önce gönülleri çekecek bir yer, yani şiirini yetiştireceği, büyüteceği bir toprak bulmalıdır. Bu toprak öyle kıymetlidir ki sıradan tohumlarla işgal edilmemelidir. O toprağa i'câzın verimli şiirlerinin tohumları ekilmelidir ki hârikulâde şiirler filiz versin. Şâir; neyi, nereye ekeceğini bilmelidir ve emek vermelidir şiirine. Bunun neticesinde mucizevî şiirler yetiştirilir.

Şimdiden sonra Behiştî gibi bu dünyâda
Dağı bir bülbül-i **gülzâr-ı belâgat** mı kopar

Behiştî (G.87/5)

(*Şimdiden sonra bu dünyâda Behiştî gibi, belâgat gülzârının bir bülbülü mü çıkar!*)

Bülbül, gülbağçesinde aşkı terennüm eden tek kuştur. Büyüleyici, yakıcı ve mest edici bir sesi vardır. Belâgatı, yani beytin anlam alanı dairesinde sözü ve şiiri gülbağçesine benzeten şâir, kendisini de o bahçenin tek kuşu bülbüle benzetmiş; hatta kendisi gibi bir bülbülün bir daha belâgat gülşenine gelmeyeceğini iddia etmiştir. Şâir, belâgat bahçesinin en güzel şiirlerini yazması, sözlerini söylemesi ve bu gülşende tek olmasıyla iftihar etmiştir.

Ravziyâ bu gazel-i bîbedelüñ her beyti
Oldı **gülzâr-ı belâgat**da serâser nergis

Ravzî (G.351/5)

(*Ey Ravzî! Bu benzersiz, paha biçilmez gazelin her beyti; belâgat gülşeninde baştan başa nergis oldu.*)

Şâire göre belâgat, içerisinde çeşitli çiçeklerin bulunduğu bir gülbağçesidir. Onun yazdığı eşsiz gazelin her beyti de bu bahçedeki nergis çiçekleridir. Bu durumda şâir belâgatın/güzel sözün sadece bir tarzının olmadığını da ifade etmektedir. Her şâir, o bahçede farklı çiçekler yetiştirebilir. Kimi gül, kimi sünbül, kimi nergis... Bu demek olur ki belâgat gülşeninde her şâirin ustalığı farklı bir tarzda olabilir, kimi kasidede, kimi mesnevîde, kimi gazelde... Ravzî de sanki gazel yazmada ustalığını ifade etmek istemiştir.

Gül-i hoş-bü-yı ma'ânî ile idüp zînet
Ravziyâ şi'rüñi **gülzâr-ı belâgat** eyle

Ravzî (G.538/5)

(*Ey Ravzî! Şiirini, mânâların güzel kokulu gülüyle süsleyip, onu belâgat gülşeni eyle.*)

Ravzî'nin bu beytinde de belâgat, gülbahçesi olarak tahayyül edilmiştir. Şâir; kendi şiirinin belâgat gülşeni olması için, onun mânâ gülleriyle süslenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Esasen mânâ/me'ânî belâgatın üç temel unsurundan birisidir ve şâir,mânâyı, güzel kokulu bir güle benzetmektedir. Bu bağlamda belâgatın diğer iki temel unsuru beyân ve bedî' de belâgat bahçesindeki başka çiçeklere benzetilebilir. Ancak gülbahçesinin sultânı ve en kıymetli çiçeği güldür. Yani denilebilir ki şâire göre şiirin ve belâgatın en önemli unsuru mânâdır.

Ey bülbül-i **gülşen-i belâgat**

Çadrüni ne bile ħar u ħâşâk

Ca'ferî (T.B.1/3)

(*Ey belâgat gülşeninin bülbülü! Senin kıymetini çer çöp ne bilir!*)

Güzel söz, gülbahçesine benzetilince bu bahçenin kuşu da bülbül olacaktır. Çünkü bülbül gördüğü güzellikleri terennüm edecek, gülbahçesi de onun terennümünü anlayacak, değer verip dinleyecektir. Çerin çöpün olduğu bir yerde bülbülün sözleri anlaşılmayacak ve onun sözlerine değer verilmeyecektir. Elmasın pahası ve kıymeti, demirciler çarşısında değil mücevherciler pazarında ölçülür. Bu bağlamda şâirler, belîğ söz söyleyen bülbüle benzetilerek, kendilerinin, sadece belîğ sözlerin yeşerdiği belâgat gülşeninde anlaşılacağı ve kıymetlerinin bilineceği vurgulanmıştır. Ca'ferî böylece hem kendi sözünün üstünlüğünü ve güzelliğini hem de sözlerinin, gerçekten sözden anlayanlar arasında değerli olacağını belirtmiştir.

9. Belâgat Bülbülü / Belâgat Papağanı :

Dîvân şiirinde söz, terennüm veya konuşma denilince akla bülbül ve papağan gelir. Bülbül şakıyılarıyla aşkı anlatır ve âşığı temsil eder. Bülbülün, Klâsik Türk şiirinde diğer kuşlardan ayrılan en bâriz özelliği, güle olan aşkı en yanık şakıyılarla dillendirmesidir. Yani bülbül ve ses bir arada düşünülür. Bu cihetle dîvân şiirinde sesin ve sözün sembolü bülbül, üstün söz olan belâgatla alâkalandırılmıştır. "Belâgat bülbülü" şeklindeki kullanımlarda bülbül, belâgatı şakıyan bir kuş olarak tahayyül edilmiş ve şâiri temsil etmiştir. Daha doğrusu şâirler, kendilerini belâgat bülbülü olarak nitelemişlerdir:

Belâgat bülbülü olup okursın ol gülün vaşfın

Gülistân şafhası gibi Behiştî yüzün olsun aĸ

Behiştî (G. 250/5)

(*Behiştî! Belâgat bülbülü olup ogülün vasıflarını okursun. Yüzün Gülistan sayfası gibi ak olsun.*)

Şâir; belâgatbülbüle, kendisini de gülün vasıflarını okuyan *belâgat bülbülüne* benzetmiştir. İkinci mısra

Gülistan kelimesini tevriyeli kullanan şâir, hem Sa'dî'nin meşhur eserini hem de gülbahçesini kastetmiştir. Behiştî her iki anlamda da belîğ sözler söylediğine işâret etmektedir. O "mânâ gülü"nü okuduğu için ister Sa'dî'nin şâheseri Gülistan'dan okusun ister Yaratıcı'nın gülistanından okusun, her durumda da en belîğ sözleri terennüm etmektedir.

Benem **tûti-yi hoş-nevâ-yi belâgat**

Benem 'andelîb-i riyâ-yı me'ânî

Azmî-zâde Hâletî (K.38/40)

(*Belâgatın güzel sedâlı papağanı, benim. Mânâların iki yüzünün bülbülü, benim.*)

Papağan, insan gibi konuşabilme yetisi ile bilinen bir kuştur. Klâsik Türk şiirinde genelde bu özelliği ile karşımıza çıkar. Bu beyitte de tûti, belâgatın güzel nevâlarını söylemekte, belâgatı terennüm etmektedir. Burada tûti, belâgatın mânâ cihetinden çok ses yönüyle alâkalandırılmıştır. Çünkü ikinci mısra da bülbül "mânâ"yı söylemektedir. Bülbül, insan gibi konuşamaz ama şakımasında çok mânâlar gizlidir. Bu sebeple bülbül ve mânâ arasında bir bağ kurulmuş; papağan da insan gibi konuşabildiği için papağanla ses arasında alâka kurulmuştur.

10. Belâgat Mülkü :

Mülk ve iklim kelimeleri genellikle ülke, yurt, toprak gibi anlamalarda kullanılır. Ülke denilince akla otorite ve nizam gelir. Bu otorite ve nizam, o topraklarda hâkim ve söz sahibidir. Çoğu zaman saltanat ve düzenin kurulması, büyük cehd ve mücadeleleri gerektirir. Yani bir ülkeyi alıp hükümran olmak ve bunu devam ettirmek kolay değildir. Bu bağlamda mülk ve saltanat kavramları belâgatın niteleyicisi olduğunda belâgat, fethi zor bir ülke ve kıymetli bir saltanat olur. Şâir de genellikle o iklimin fâtihi veya sultânı olur. Belîğ söz; bir ülke, bir saltanat gibidir. Şâir, cengâverliği ve keskin kılıcıyla, yani söz kabiliyeti ve şiirleriyle o ülkeyi fethetmeye çalışır. Çünkü her şâir, söz sultânı olmaya tâliptir. Belâgat mülkünde tek olmak gerekir. Çünkü otorite ortak kabul etmez.

Ziyâyî sen **belâgat mülkinün** sultânısın şimdi

Bozulmaz lâ-cerem haşre dek âyîn-i dîvânûn

Mostarlı Hasan Ziyâyî (G. 230/7)

(*Ziyâyî! Sen şimdi belâgat ülkesinin sultânısın. Senin saltanat törenin haşre kadar kesinlikle bozulmaz.*)

Ziyâyî; belâgatı bir ülkeye, kendisini de bu ülkenin sultânına benzetmiştir. Hatta saltanatının haşre kadar süreceğinden son derece emindir. Beyte göre güzel söz bir ülkedir, şâir de o ülkede söz sahibi tek kişidir, başka bir söz sultânı yoktur ve olmayacaktır.

Belâgat kışverin feth eyledün tîğ-i zebânûnla

Yüri mülk-i fesâhat Rahmîyâ saña müsellemdür
Bursalı Rahmî (G.51/7)

(Ey Rahmî! Belâgat ülkesini söz kılıcıyla feth ettin, yürü fesâhat ülkesi de sana teslim olmuştur.)

Beyitte belâgat ülkeye; söz kılıca; şâir de fâtihe benzetilmiştir. Hatta şâir öyle bir söz fâtihidir ki fesâhat ülkesi de ona teslim olmuştur. Yani şâir hem belâgatta hem fesâhatta saltanatını ilan etmiş, kendisinden başka bir sultan bırakmamıştır. Bunları sağlamasında en büyük etken tabii ki söz kılıcıdır. Kılıç savaşın, fethin ve gücün simgesidir. Sözü kılıca benzetilmesi boşuna değildir. Çünkü söz, çoğu zaman kılıçtan ve toptan daha kuvvetli olmuştur. Sözü ve şiirin kıymetli olduğu toplumlarda, bazen bir şâirin beytiyle savaşlar çıkmış, yine bir beyitle sulh ilan edilmiştir. Tarihte toplumlara yön veren pek çok hükümdar ve lider, aynı zamanda belîğ ve fasîh konuşanhatiplerdi. Belâgatın ülkeye, sözü kılıca ve şâirin bir sultana benzetilmesinde bu bağlamı göz önünde bulundurmak lazım gelir.

Behiştî niçe saf asker çeküp şîrüm suşûrından
Yine mülk-i belâgatda bugün bir çal'a aldum ben
Behiştî (G. 429/5)

(Behiştî! Şiirimin dizelerinden birçok saf asker çekip bugün yine ben, belâgat ülkesinde bir kale aldım.)

Belâgat, ülkeye; şiir satırları, asker safına; şâir de bir kale fâtihe benzetilmiştir. Beyte göre şâir, belâgat ülkesinin tamamını değil sadece bir kalesini fethetmiştir ve bunu da şiir ordusuyla yapmıştır. Bu durumda belâgat ülkesinde muhtelif kaleler vardır ve her bir kale farklı bir orduyla fethedilebilir. Yani belîğ söz sadece şiirle değil, nesir veya nazım-nesir karışık başka tarzlarla da söylenebilir. Ancak Behiştî, burada şiiri zikretmekle en belîğ sözlerin şiir hâlinde olacağını ifade etmiş olabilir.

Şemşîr-i tab'ı aldı ele Hâletî yine
Olsa aceb mi mülk-i belâgatda çok fütüh
Azmî-zâde Hâletî (G.112/5)

(Hâletî yine tabiat/mizâc kılıcını ele aldı. Belâgat ülkesinde birçok fetih olsa şaşılır mı?)

Şâire göre belâgat, fetihlerle alınacak bir ülkedir. Aslında fetih kolay bir iş değildir. İyi bir komutan, eğitilmiş bir ordu, yeterli silah ve teçhizat, olumlu iklim ve coğrafya şartları gibi pek çok unsuru gerektirir. Ama burada şâir, bir destân kahramanı gibi tek başınadır ve fetih için tek silahı kılıcıdır. Fethedilecek yer, belâgat ülkesi olunca silah da kâbiliyet kılıcı yani söz kâbiliyeti kılıcıdır. Şâir, güzel söz söylemenin, mizâc ve yaratılış ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle bu, Allah vergisidir. Ama bu kılıcı kınından çıkarıp kullanmadıkça bir faydası yoktur. Yani mizâcın üzerine cehdi ve gayreti ilâve etmek gerekir ki belîğ ve fasîh sözler ortaya çıksın.

Belâgat tahtının sultanları bir bir sefer kıldı
Cülüs itdi Behiştî şimdi onların mekânına

Behiştî (G.493/5)

(Belâgat tahtının sultanları tek tek sefere çıktılar. Behiştî, şimdi onların mekânına oturdu.)

Belâgat, burada tahta benzetilerek ülke ve saltanat kavramlarıyla belâgat arasında bağ kurulmuştur. Çünkü taht, devlet ve saltanatın sembolüdür. Her taht sahibi sultanın hayâli, tek olmaktır. Başka sultanları kendine tâbi kılmaktır. Bu bağlamda belâgat tahtına oturanlar, sözü sultanlarıdır. Güzel söz hususunda saltanat ve otorite onlardadır ve onların çabası da belâgat tahtında oturan tek sultan olmak, diğerlerine üstün gelmektir. Behiştî, bunu yaptığını iddia ederek övünmektedir.

11. Belâgat Ülkesi: Mısır

Dîvân şâirlerinin belâgat ile alâkalandırdıkları diğer bir kelime "Mısır"dır. Mısır, dünyanın en köklü medeniyetlerinden biri olup tarihi 5000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Mısır; dünya tarihinde bilim, kültür, sanat, dil ve yazı alanlarında önemli gelişmelere sahne olmuş bir coğrafyadır. Bu coğrafyada birçok kavim devlet hüküm sürmüştür. Bu devletlerin hemen hepsi, dünya tarihine yön veren büyük devletler olmuştur. Ancak Klâsik Türk edebiyatında Mısır, bu yönlerinden ziyade genellikle Hz. Yusuf ile anılmıştır. Mısır'ın "belâgat" kelimesi ile birlikte kullanıldığı beyitlerde de Hz. Yusuf, şahlık, şeker kamışı ve papağan kavramları karşımıza çıkmaktadır. Şâirler, belâgat ve bu kavramlar arasında alâka kurmuşlardır:

Şâh olan Mısır-ı belâgatda odur Hâletîyâ
Yüsuf-ı tab'ımı bilmez gibi ihvân-ı zamân

Azmî-zâde Hâletî (G.566/5)

(Ey Hâletî! Belâgat Mısır'ında şâh olan odur. Zamâne kardeşleri, benim Yusuf yaratılışımı bilmez gibi)

Hâletî; belâgatı Mısır'a, yaratılışını da kölelikten Mısır sultanlığına çıkan Yusuf peygambere benzetmiştir. Bu teşbihler etrafında şâir, belâgat noktasında diğer şâirlere göre üstünlüğünü anlatmak istemiştir.

Yüsuf-ı Mısır-ı belâgatdır Hayâlî dostum
Anuñ için kendiyi kıymetle bîpervâ şatar

Hayâlî Bey (G.69/7)

(Dostum! Hayâlî, belâgat Mısır'ının Yusuf'udur. Onun için kendisini çekinmeden çok pahalıya şatar.)

Şâir; belâgatı Mısır'a, kendisini de bu ülkenin sultanı Yusuf peygambere benzetmiştir. Yusuf peygamberin, Mısır'da köle pazarında satılmasına datelmîhte bulunan şâir, kendisini ona benzetmekle, kendisinin, yani şiirinin çok kıymetli olduğuna işaret etmiştir. Yusuf peygamber hem köle pazarındayken hem de Mısır'a sultan olduğunda çok kıymetli

idi. Bu cihetle Hayâlî, her durumda kendisinin/şiiirinin değerini ve söz sultanlığında üstünlüğünü ifade etmiştir.

Lezzet-i şî'rûñ görüp dirler Fasîhî hûblar
Tûti-yi **Mısır-ı belâgat** bir şeker-güftârsın

Fasîhî (G. 273/5)

(Fasîhî! *Güzeller, senin şiiirinin hoşluğunu görüp "Sen, belâgat Mısır'ının şeker sözlü bir papağanısın." derler.*)

Bu beyitte belâgat, Mısır, papağan ve şeker kavramları arasında bir anlam alanı oluşturulmuştur. Öncelikle, Mısır'da şeker kamışı çok olmuştur; papağan da şekerlebeslenmiştir. Papağan şekerle beslendiği ve belli bir terbiyeden sonar insangibi konuştuğu için "tatlı dilli bir kuş" olarak anılmıştır. (Pala, 1997: 379, 546) Bu bağlamda belâgat, Mısır ülkesi olunca, şâir de bu ülkenin şeker sözlü papağanı olmuştur.

Şatılur **Mısır-ı belâgat**da Revânî sözü müz
Her kişi müşterîdür şî'r-i şeker-tengümüze

Revânî (G.337/5)

(Revânî! *Bizim sözü müz, güzel söz ülkesi Mısır'da satılır. Herkişi, bizim nâdir bulunan şeker gibi şiiirimize müşteridir.*)

Bu beyitte şâir güzel sözü, Mısır'a; kendi şiiirlerini de orada yetişen ama nâdir ve kıt olan, herkesin müşterisi olduğu şekerle benzetmiştir. Önceki beyitte de değinildiği üzere şekerin bol olduğu yer Mısır'dır. Yani beyit bağlamında güzel sözün çok olduğu yer Mısır'dır. Şâirin şeker gibi şiiiri, o kadar tatlı ve nâdir ki şekerin yani güzel sözün kaynağı Mısır'da bile herkes, onun şiiirine müşteridir.

Bulunmaz ger ararsañ serbeser **Mısır-ı belâgat**da
Bu şî'r-i şeker-âmizüm gibi cânlar yakar şerbet

Ravzî (G.117/3)

(*Güzel söz ülkesi Mısır'da baştanbaşa arasan, bu şekerle bulunan şiiirim gibi cânlar yakan bir şerbet bulunmaz.*)

Bu beyitte de belâgat ile Mısır ve şeker kelimeleri arasında bağ kurulmuştur. Belâgat, Mısır ülkesine; şâirin şiiiri de Mısır'da bolca yetişen şekerle daha doğrusu şeker şerbetine benzetilmiştir. Şekerin çokça bulunduğu bir yerde, şâirin tatlı şiiiri gibi bir şerbet bulunmamaktadır. Yani güzel sözlerin çokluğuyla şöhret bulmuş bir diyarda bile Ravzî'nin şiiirinin tadında ve güzelliğinde şiiir yoktur.

12. Belâgat Şehri :

Belâgat kavramı bazı beyitlerde "şehir" kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Bu beyitlerde belâgat, toplulukların yaşadığı, kurum-kuruluş ve çarşı-pazarıyla hayatın sürdürüldüğü, şâirin ise güzel sözleriyle temeyyüz ettiği bir şehre benzetilmiştir:

Etdi çün tebyîz-i icmâli şenâsını felek

Kilkimi **şehr-i belâgat** içre defterdâr eder

Mîrzâ-zâde Sâlim (K.28/15)

(*Kalemim, onun övgüsünün özetini temize çekti. Felek, güzel söz şehrinde kalemimi defterdâr yaptı.*)

Sâlim, belâgatı bir şehre; kalemini de o şehrin hesap-kitap işlerini yürüten defterdâra benzetmiştir. Kalem, sözü kalıcı kılan araçtır. Bu cihetle aslında sözün kendisidir. Güzel söz bir şehre benzetilince şâirin kalemi yani sözleri de o şehrin defterdârı olmuştur. Defterdâr, şehir için çok önemlidir. Çünkü şehrin bütün mâlî-hesap işlerinden sorumlu olup, şehrin bel kemiklerindedir. Bu görevi hak etmek için kuvvetli bir kaleme ve hesap yeteneğine sahip olmak lazım gelir. Şâir, sözünü/kalemini güzel söz şehrinin defterdârına benzetirken söz ve kalem gücünün üstünlüğüne işaret etmektedir. Ayrıca buna vesile olan medhiyelerinin güzelliğidir. Felek bu sebeple onu bu makama getirmiştir.

Mezâkî böyle tab'-ı ser-bülend ü nazm-ı renginüñ
Seni **şehr-i belâgat** içre merd-i rû-şinâs eyler

Mezâkî (G.68/9)

(*Mezâkî! Senin böyle yüce yaratılışın ve latif şiiirin, seni güzel söz şehrinde meşhur biri yapar.*)

Belâgat şehrinde, şâirin yüce tabiatı ve latif şiiirleri, onu şehrin tanınan sîması yapmıştır. Belâgat bir şehre benzetildiği için bu şehrin revaçtaki metâ'ı, söz ve şiiir olacaktır. Şâir de güzel şiiirleri ve şâir tabiatıyla burada meşhur olduğunu ifade etmektedir.

Bugün **şehr-i belâgat**da biz Emrî h^vâce-yi nâmuz
Metâ'-ı şî'r alur şatur niçe dellâlumuz vardur

Emrî (G.169/5)

(*Emrî! Biz bugün belâgat şehrinde meşhur bir tüccarız. Şiiir metâ'ı alıp satan birçok dellâlimiz vardır.*)

Bu beyitte belâgat; özellikle, ticaret yapılan, ticaretin ön plana çıktığı bir şehre benzetilmiştir. Belâgat şehrinde ticaret yapılıyorsa, bu şehrin sermayesi elbette güzel söz/şiiir olmalıdır. Kendisini bir tüccara benzetensâir, belâgat şehrinde şiiir alıp satan birçok dellâlimin olduğunu söylemekle kendi şiiirlerinin merğüb olduğunu, her yerde revaç gördüğünü ifade etmektedir. Aslında şehir zaten güzel sözler şehridir ama burada en çok tutulan sözler ve şiiirler Emrî'nindir.

13. Belâgat Pazarı :

Dîvân şâirlerinin belâgat ile alâka kurduğu "pazar" kavramı bilindiği üzere teşhir/sergi yeridir. Her tâcir, burada metâ'mı sergiler. Güzel, nâdir ve kıymetli olan sermayelerin pahalı da olsamutlaka müşterisi olur. Dîvân şiiirinde belâgat, pazara benzetildiğinde şâir o pazarda şiiir satan bir tüccar olur ve şâirler genellikle kendi şiiirlerinin, pazarda en kıymetli ve en revaç gören metâ olmaları ile övünürler:

Yine **bâzâr-ı belâgat**da Behiştî nazmuñ

Kıldı kıymetde dîr-i güfte-yi Selmân'ı şikest

Behiştî (G.58/6)

(*Behiştî! Yine güzel söz pazarında senin şiiirin, Selmân'ın söz incisini kıymetkirdi.*)

Behiştî'ye göre belâgat, pazardır ve bu pazarın metâ'ı söz incileridir. Şâirler burada şiirlerini, sözlerini sergilemektedir. Behiştî, güzel söz pazarında teşhir edilen şiirlerinin, söz üstâdı Selmân-ı Sâvecî'nin söz incilerini kırdığını, yani kıymet ve pahada onun inci gibi şiirlerini geçtiğini ifade etmektedir. Belâgat pazarının merğûb metâ'ı Behiştî'nin şiiridir.

Benüm ol h^vâce-yi **bâzâr-ı belâgat** ki müdâm
Dürretü't-tâc-ı kelâm-ı füsehâdur sühanum
Mezâkî (G.296/3)

(*O belâgat pazarının tüccârı benim ki sözlerim her zaman fâsihlerin sözünün tâcındaki en büyük incidir.*)

Şâire göre belâgat, bir pazar; kendisi de bu pazarın tâciridir. Bu durumda metâ', güzel sözdür. Güzel söz sahibi ve kabiliyeti olan herkes burada sanatını sergilemektedir. Ancak bu pazarın en iyisi veefendisi, Mezâkî'dir. Çünkü onun sözleri, belâgat pazarındakifâsihlerin söz tâcındaki en büyük incidir. Pazarın en kıymetli sözleri ona âittir. Burada "Dürretü't-Tâc" ile 17. yüzyılın çok önemli söz üstâdlarından Veysi'nin bu isimdeki eserine de bir gönderme yapılmış olması muhtemeldir.

Nedîm haş bu ki **bender-geh-i belâgat**da
Kumâş-ı nazm-ı terîñ gezmedik dükân mı kodı
Nedîm (G.148/6)

(*Nedîm! Gerçek şu ki senin tâze şiirlerinden dokunmuş kumaş, belâgat pazarında gezmedik dükkân mı kodu?*)

Nedîm, güzel sözleri, çarşıya benzetmiştir. Çarşı, belâgat çarşısı olunca burada satılanlar da güzel sözlerden ve şiirlerden dokunan kumaşlar olmuştur. Nedîm'in şiirleri, belâgat çarşısının en çok satılan, her yerde aranan metâ'ıdır. Çünkü onun şiirleri tâzedir. Divân şiiri hep söylenmemişi yani tâze/yeni olanı bir başka ifadeyle bîkr-i mânâyı bulmak ve söylemek ister. Bunu yapmak, şâirin ustalığının gösterir. Nedîm'in şiirini, belâgat pazarının her dükkânında bulunan bir kumaş yapandaşiirlerinin tâze(edâ) olmasıdır. Aslında Nedîm bu beytiyle Divân şiirine getirdiği yeniliklere de işaret ediyor, diyebiliriz.

Belâgat benderinde bağladum bâr
Ne var olsa yüküm hep dürr ü şeh-vâr
Azmî-zâde Hâletî (Mesneviyyât 9/120)

(*Belâgat iskelesine yükümü bağladım, yüküm hepkiymetli inci olsa ne var !*)

Hâletî; belâgatı, ticâret yapılan bir iskeleye, kendisini de kıymetli ve iri inciler taşıyan bir gemi kaptanına benzetmiştir. Aslında yük, insan için meşakkattir. Fakat Hâletî, yük taşımaktan şikâyetçi değildir. Çünkü onun yükü, inci ve cevherdir. Yani kıymetli metâ'dır. Bunu taşımakla da iftihar etmektedir. Bu bağlamda Hâletî, güzel söz çarşısına kendi söz incilerini taşımaktadır. Onun sözü, şehvâr incisi gibi değerlidir. Bu söz incisinin, değerinin bilineceği yer de şüphesiz belâgat pazarıdır. Söz incileri, bu pazarda tartılır.

14. Belâgat Nakdi :

Alışverişin para ile yapıldığı toplumlarda para önemlidir. Kazanması, elde etmesi de genellikle zordur. O, olmadan nerdeyse hiçbir şey olmaz. Para değerli olduğu ve genellikle zor kazanıldığı için, işin kolayına kaçmak isteyen kalpazanlar, çoğu zaman sahte/kalp para basmaya yeltenmişlerdir. Ancak karşılımlarına gerçek parayı sahte paradan ayıran nakkâdlar çıkmıştır. Belâgat, paraya benzetildiği zaman öncelikle belâgatın değerli ve geçer akçe olduğu düşünülmektedir. Ancak nasıl paranın sahtesi yapılabiliyorsa, belâgat parasının da sahtesi ve değersiz olabilir. Ancak Divân şâirleri sözlerinin/şiirlerinin gerçek ve geçer belâgat akçesi olduğundan emindirler:

Nakd-i belâgat oldı serâser gazellerüm
'Add itdi penc penc anı nakâd-ı rûzgâr
Azmî-zâde Hâletî(G.133/8)

(*Gazellerim baştanbaşa belâgat akçesi oldu. Zamanın nakkâdı, onu beş beş saydı.*)

Şâir; belâgatı paraya, gazellerini de belâgat parasına benzetmiştir. Belâgatın paraya benzetilmesinde özellikle paranın geçer akçe olması ve değerli olması yer almaktadır ki şâir için "güzel söz" de böyledir. Hâletî'nin gazelleri belâgat akçesidir ve her yerde geçer. Sahte olma ihtimali yoktur. Hatta onun gazellerinin belâgat akçesini, geçer parayı sahte paradan ayıran nakkâd bire beş sayar. Hâletî'ninbelâgat akçeleri, diğer şâirlerin akçeleri karşısında bire beş değerindedir.

Nakdîne-yi belâgat mi'fyâdır kâlem
Mîzân-ı dürr ü güher-i güftârdır kâlem
Eşref Paşa (K.15/1)

(*Kalem, belâgat akçesine terâzidir. Kalem, söz incisi ve cevherinin mîzânıdır.*)

Beytte belâgat, akçeye; güzel söz de inci ve cevhere benzetilmiştir. Bunların kıymetini veya kalp olup olmadığını ölçen de kalem olarak düşünülmüştür.

15. Belâgat Denizi:

"Deniz";sınırsızlık, enginlik, dinginlik, derinlik, bereket, bolluk, zenginlik, rüzgar vs. gibi birçok kavramı akla getirir. AncakDivân şâirlerince, belâgat, denize benzetildiğinde karşımıza çıkan ilk kelime, dürr/inci ikincisi de gavnâs/dalgıçtır.Belâgatın, denizle nitelendiği beyitlerde şâirler genellikle, belâgat bahrinde usta bir dalgıç ve şiirleri de o bahrin dürr-i yektâsıdır. Belâgat bahrinin derinliklerinde bulunan mânâ incilerini şâirler, bir gavnâs gibi dalıp çıkarırlar. Bu bağlamda onlar, hem belâgattaki ustalıklarını hem de şiirlerinin inci gibi değerli olduğunu vurgularlar:

Dür-i ma'nî dükenmezse n'ola eşdâf-ı tab'undan
Fasîhî dâ'imâ gavnâs-ı **deryâ-yı belâgat**sın
Fasîhî (G. 271/5)

(Fasîhî, Tabiatının sadeflerinden mânâ incisi tükenmezse ne ola! Sen, dâima belâgat denizinin dalgıcısın.)

Şâir; belâgatı bahre, tabiatını sadefe, kendisini dalgıca, mânâyı da inciye benzetmiştir. Bilindiği üzere inci, sadef denilen bir tür deniz canlısından çıkarmış. Nisan ayında sahile çıkan sadefin içine, Nisan yağmurundan bir damla düşürmüş. Zamanla bu damla sadefi rahatsız eder ve o da bir çeşitsivi salgılamış. Bu sıvı zamanla katılaştır ve inci oluşurmuş. İnci çıkarmaya, sadefin tabiatı uygundur. Başka bir tabiatta bunun olması mümkün değildir. Bu bağlamda şâir, tabi'atını/ yaratılışını, sadefe benzeterek fitratının mânâ incileri çıkarmaya uygun olduğunu ve bunların asla tükenmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca şâir, belâgat bahrine her zaman dalan bir gavvâsıdır. Denizde nasıl inci tükenmezse, belâgat denizinde de mânâ incileri bitmez ve bunları dâima bulup çıkarana, şâirin kendisidir.

Belâgat bahrinün kaçırın bilenler görmedük dirler
Benüm gavvâs-ı tab'um bulduğı lu'lü-yı la'lâyı
Azmî-zâde Hâletî (K.41/36)

(Belâgat denizinin derinliğini bilenler, benim tabiatım dalgıcının bulunduğu inci tüccarını, görmedik derler.)

Hâletî; belâgatı denize, tabiatını da dalgıca benzetmiştir. O, belâgat denizinin öyle derin yerlerine dalar ki bu denizin derinliklerini bilenler bile onun orada bulunduğu inci dükkanını görmemişlerdir. Hâletî böylece, belâgat hususunda diğer şâirlerden üstünlüğünü ifade etmiştir.

Behiştî dürlü cevherler getirdün rişte-yi nazma
Meger gavvâş-ı aşk olup **belâgat bahrine** talduñ
Behiştî (G. 293/5)

(Behiştî! Nazım ipine türlü cevherler dizdin. Meğer sen aşk dalgıcı olup belâgat bahrine daldın.)

Behiştî; belâgatı denize, kendisini dalgıca, şiiri ipe ve kendi şiirlerini de inciye benzetmiştir. Şâir, belâgat denizine dalarak oradan çıkardığı çeşitli şiir incilerini nazım ipine dizmiştir.

Her bir sühanum bir dür-i **deryâ-yı belâgat**
Her bir nefesüm olsa n'ola anber-i sârâ
Süheylî (K.48/72)

(Her bir sözüm, belâgat denizinin bir incisidir. Her bir nefesim saf anber olsa, ne olur!)

Süheylî her bir sözünü/şiirini belâgat denizinden çıkan inciye benzetmiştir. Şâir "her bir sühanum" ifadesiyle bütün sözlerinin belîğ olduğunu belîğ olmayan sözünün olmadığını belirtmiştir.

Ziyâyî acıduğum bu ki her bir tâlib-i ma'nî
Belâgat kulzümünden dürr-i meknün olduğum bilmez
Mostarlı Hasan Ziyâyî (G.168/5)

(Ziyâyî! Acıdığım bu ki her bir mânâ tâlibi, belâgat denizinden parlak inci olduğumu, bilmez.)

Ziyâyî, kendisini, belâgat denizindeki parlak bir inci gibi hayâl etmiştir. Şâir, belâgat denizinde, mânâ incisi arayanların, kendisinin bu denizde parlak ve büyük bir inci olduğunu bilmemelerine acımıştır. Kısacası Ziyâyî, belâgat denizinin mânâ incisini arayanlara, kendisini bulmalarını tavsiye etmiştir.

Kelâmuñ Hâletî**baħr-i belâgat** olduğın bildi
Sözünden n'ola çıkmazsa senün ol gevher-i yektâ
Azmî-zâde Hâletî(G.8/5)

(Hâletî ! O eşsiz hazine, senin sözünün belâgat denizi olduğunu bildi. O, senin sözünden çıkmazsa ne ola!)

Hâletî, daha önceki beyitlerin aksine sözünü inciye değil denize, daha doğrusu belâgat denizine benzetmiştir. Bilindiği üzere denizin derinliklerinde suya gömülmüş şehirlerden veya batmış gemilerden arta kalan hazineler bulunur. Yani hazinelerin bulunacağı ve aranacağı yer deniz dipleridir. Bir gevher-i yektâ (eşsiz hazine), şâirin kelâmının deniz olduğunu bilmiş ve kendine yer olarak orayı seçmiştir. Bu hazine, şâirin belâgat denizi olan sözünden çıkmazsa hiçbir şey olmaz, çünkü onun yeri orasıdır. Ayrıca "sözünden çıkmak" deyimini tevriyeli olarak kullanıldığında, belâgat denizindeki bu hazine, Hâletî'nin sözünü tutmakta, yani ona tâbî olmaktadır.

Kenâr-ı nazma dürlür dizdi Yahyâ
Belâgat bahrinün cüş u ħurüşü
Şeyhülislâm Yahya (G.416/5)

(Yahyâ! Belâgat denizinin coşkusu, nazım sâhiline inciler dizdi.)

Şeyhülislâm Yahyâ; belâgatı denize, nazmı sâhile ve şiiri de o sâhildeki incilere benzetmiştir. Şâir, nazım sâhiline şiir incilerinin dizilmesini, belâgat denizinin coşmasına, kabarmasına bağlamaktadır. Muhtemelen, belâgat olmadan, inci değerinde şiirler olmayacağını, yani belîğ olmayan sözlerin şiir olmayacağını ifade etmek istemiştir.

Tırsî ħariğ-ı lücce-yi baħr-i belâgatam
Bu rüzgarda olmadı hiç yelken âşinâ
Tırsî (G.11/5)

(Tırsî! Belâgat denizinin engin sularında boğulmuşum. Bu rüzgarda hiç tanıdık yelken olmadı.)

Şâir, belâgatı fırtınalı bir denize benzetmiş ve kendisi de bu denizde gark olmuştur. Onun boğulduğu sularda tanıdık hiçbir gemi yoktur. Normalde kimse denizde boğulmak istemez, ancak şâire göre, kendisi, belâgat denizinde boğulmaktan şikayetçi değil aksine memnundur. Çünkü bu deniz sıradan bir deniz değildir. Belâgat denizidir. Bu denizde gark olan, belâgata gark olur. Belâgat denizine ondan başka gark olan kimse olmadığı gibi, o denizin yüzeyinde gezinen bile yoktur. Şâir bu durumla övünmektedir.

16. Belâgat Cevheri :

“Belâgat” kelimesinin kıymetli taşlarla nitelendiği beyitler bu başlık altında toplandı. “Belâgat” kavramı cevher, inci, yâkut gibi kelimelerle kullanıldığında belâgatın kıymeti, pahası ve etkileyiciği ön plana çıkmaktadır. Şâirler; sözü/şiiri, kıymetli olması, değer verilmesi ve zinet olarak taşınması yönlerinden cevhere benzetmiştir:

Niçe ʔab⁶-ebr-i **güher-bâr-ı belâgat** kim ider
Sâha-yı şafhayı nazm-ı ter ile baħr-i ‘Aden
Lebîb (K.25/2)

(Niçe belâgat cevheri yağdıran bulut yaratılışlılar; taze şiiirile,düz zemini, Aden denizi yapar.)

Bu beyitte belâgat, cevhere benzetilmiştir. Belâgat cevheri yağdıran bulut yaratılışlı şairler, çorak toprakları, yeni şiiirlerle Aden denizine çevirmiştir. Aden, Kızıldeniz’e sahili olan ve geçmişten günümüze inci yetiştirilen bir şehirdir.

Dür-i yek-tâ-yı belâgat güher-i bî‘illet

Cevher-i nâdire-kıymet dür-i deryâ-yı bahâ
Mîrzâ-zâde Sâlim (K.26/17)

(Benzersiz belâgat incisi, kusursuz cevher. Eşsiz kıymette cevher, paha denizinin incisi.)

Şâir, burada memdûhu Mehmed Paşa’yı övmek için onu, bazı sıfatlarla nitelemiştir. Bu nitelemelerin hepsi cevher kavramı etrafında oluşmuştur. Sâlim, meth ettiği kişiyi cevhere ve inciye benzetmekle birlikte, onu, özellikle “benzersiz belâgat incisi” olarak da tavsif etmiştir. O, bu vesile ile memdûhunun söz ve şiiirdeki kıymetine ve maharetine işâret etmiştir.

Sözüm ki ʔurʔa-yı **yâkütetü’l-belâgat**dür
Huliyiy-i sâmi‘a-yı ʔudsiyân-ı ‘âlemdür
Lebîb(K.2/3)

(Sözüm ki belâgat yâkutundan küpedir, âlemin meleklerinin kulaklarına zînettir.)

Lebîb, önce belâgatı yâkuta, sonra da kendi sözünü belâgat yâkutuna benzetmiştir. Şâir, kendi sözünün ve belâgatın değerini ifade etmek için söz ve belâgat kavramlarını, kıymetli bir taş olan “yâkut” kelimesi etrafında kullanmıştır. Ayrıca şâirin sözleri, ham yâkut değildir. İşlenmiş, san’atkâr eli değmiş, küpe şeklinde bir belâgat yâkutudur ki âlemin melekleri onu zînet olarak kulaklarında taşırlar. Şâir böylece, “kulağına küpe olmak” deyimine de telmih ederek, sözlerinin hem estetik/bedî’, hem de mânâ/me’âni yönünden değerli olduğunu belirtmek istemiştir.

Zer-târ-ı şu‘â‘-ı ħur-ı gerdüna Beyânî
Nazm eyle selîsâne **le‘âlî-yi belâgat**
Beyânî (G.55/5)

(Beyânî ! Felek güneşinin altın sırma ışığına, belâgat incilerini düzgünce diz.)

Beyânî, belâgatı inciye benzetmiş, güneş ve belâgat incisi arasında şekil ve parlaklık yönünden bir alâka kurmuştur. Güneş büyük, yuvarlak ve parlaktır. İncinin de büyük, yuvarlak ve parlak olanı kıymetlidir. Bu bağlamda belâgat hem inciye hem de güneşe benzetilerek ne kadar değerli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca şâir, kendisine hitaben: “Belâgat incilerini, güneş ışınlarına düzgünce diz.” demekle güneş ışınlarının her yere ulaşması gibi, düzgün olduğu takdirde, belâgat incisi şiiirlerinin de dünyanın her yerine erişeceğine işâret etmiştir.

17. Belâgat Semâsi :

Dîvân şâirleri, “belâgat”ı bazen gökyüzü ile birlikte düşünmüşler; dokuz feleğe, burca, güneşe ve arşa benzetmişlerdir. Bu benzetmelerde genellikle belâgat ile semânın yüksekliği, yüceliği arasında bağ kurulmuş, belâgatın da gökyüzü gibi hem yüksek, hem de uçsuz bucaksız olduğu tasavvur edilmiştir. Bu durumda şâirler, belâgat semâsında ya bir yıldız ya da oraya doğru kanatlanan Hümâ olmuşlardır:

Teng olsa **nüh-sipih-r-i belâgat** ‘aceb midür
Es‘ad hümâ-yı ʔab‘ına pervâza başladı
Şeyhülislam Es‘ad (G. 203/5)

(Es‘ad tabiatının/yaratılışının hümâsına uçmaya başladı. Belâgatın dokuz feleği dar olsa şaşılır mı?)

Şâir, tabiatını/kabiliyetini hümâ kuşuna benzetmiştir. Devlet kuşu olarak da bilinen hümâ, yükseklerde uçar ve asla yere konmazmış. Belâgatı da yükseklik, enginlik ve bitmezlik yönleriyle dokuz feleğe benzeten şâir, tabiatının -yani söz kabiliyetinin- hümâsına bindiği zaman belâgatın dokuz feleği ona dar gelmektedir. O, belâgatta dokuz feleğin de fevkine kanat çırpacak bir şâirdir.

N’ola tâ‘**arş-ı belâgat**da ederse pervâz
Tâ‘ir-i ʔudsi-yi idrâkime verdin per ü bâl
Eşref Paşa (K. 18/54)

(Benim idrâkimin kutsal kuşuna kol kanat verdin, belâgat arşında uçarsa ne olur !)

Şâir, belâgat ile semânın en yüksek yeri olan arş arasında bir bağ kurmuştur. Bu bağlamda belâgat, gökyüzü gibi engin ve vâsi’ bir alandır. Şâirin idrâkinin mukaddes kuşu, ona verilen kanat ile, belâgat semâsının en yüksek yeri olan belâgat arşına kanatlanırsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Arş-belâgat-kudsi kavramları bir arada düşünüldüğünde şâir, belâgatın zirvesi olan mukaddes kitap Kur’ân-ı Kerîm’i de hatırlatmaktadır.

Burc-ı **eflâk-ı belâgat**da kılup menzilini
Ser-bülend itdi Behiştî ‘alem-i eş‘ârî
Behiştî (G. 504/5)

(Behiştî, menzilini belâgat feleklerinin burcunda kılup, şiiirlerin sancağını yüceltti.)

Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya, kâinatın merkezidir. Dünyayı, dokuz felek çevreler. (Pala, 1997: 181) yani kâinatın katmanları vardır ve bu katmanlara felek denir. Şâir, belâgatı gökyüzü gibi düşünmüş ve onun da katmanları/felekleri olduğunu tasavvur etmiştir. "Burc" kale hisarı anlamına gelmekle birlikte güneşin yörüngesini oluşturan on iki dilim ve yıldız kümesi anlamlarını da taşımaktadır. Şâir, şiiri bir sancağa benzetmiştir. Sancak bilindiği üzere bir milleti, topluluğu veya grubu temsil eder. Ve sancak her zaman, herkesin göreceği yüksek bir yere dikilmelidir. Fetihlerde şehrin en yüksek yerine veya kalenin en yüksek burcuna dikilir. Bayrak, bir nevî varlığın ve fethin sembolüdür. Bayrağın/sancağın yere düşmesi varlığın bitmesi demektir. Bu bağlamda şâir, belâgat feleklerinin en yüksek burcuna şâirlerin şiir bayrağını dikmekle övünmektedir. Şâir, şiir bayrağını öyle yüksek bir yere yüceltmıştır ki dünyanın her yerinden görülebilir.

Mihr-i münîr-i evc-i **sipîhr-i belâgat**uz
Yoçdur egerçi vire kader qadr-i şânumuz
Nâmî (G.166/2)

(*Belâgat gökyüzünün zirvesinde parlak güneşiz. Şânımızın kadri yokdur gerçi ama kader şânımızın kadrini versin.*)

Şâir belâgatı gökyüzüne, kendisini de belâgat semâsının zirvesinde parlayan bir güneşe benzetmiştir. Belâgatın parlak güneşi olan şâirin şânı, bilinmez ama o, bir gün kader tarafından şânının ve kadrinin bilineceğini düşünür.

Ol **burc-ı belâgat**da ki biz mihr-i sünûhuz
Âyine-yi gîti gibi bir feyz-i vüzûhuz
Handî (TB.1, B.10/1)

(*Biz, belâgat burcunda doğan güneşiz, cihan aynası gibi âşikar bir feyziz.*)

"Burc"; hisar, kale kulesi gibi anlamlara gelmekle birlikte, güneş yörüngesinin 12 diliminin her biri ve yıldız kümesi anlamını da taşır. Bu beytin anlam alanında şâir, büyük ihtimal burcu kozmik bir unsur olarak düşünmüştür. Güneş, senenin belli dönemlerinde belli burçlarda doğar; koç burcu, aslan burcu, ikizler burcu vs. gibi. Şâir kendisini güneşe ve belâgatı da güneşin burçlarından birine benzetmiştir. Bu bağlamda şâir, belâgat burcunda doğmuştur, denilebilir.

Sonuç

Görüldüğü üzere Dîvân şâirleri, şiirlerinde, "belâgat" kavramını gerçek anlamıyla kullanmakla beraber bu kavram için farklı benzetmeler ve nitelermeler oluşturmuşlardır. Taramalar neticesinde tespit edilen 50 civarında teşbih ve nitelermelerden bu yazıda sadece *fên*, *kânun*, *bezm*, *gülşen*,

bülbül, *papağan*, *meydan*, *at*, *ülke*, *Mısır*, *şehir*, *Pazar* ve *akçe*, *deniz*, *hazine* ve *gökyüzü* gibi kendi aralarında da anlam ilişkisi bulunan kavramlar ele alınmıştır. Şâirler, bunlardan hareketle "belâgat" kavramı etrafında farklı anlam alanları oluşturmuşlardır. Belâgat kelimesi hangi teşbih veya nitelemeyle kullanılırsa kullanılsın, oluşan anlam alanı çerçevesinde şâirler çoğu zaman belîğ ve fasîh olmakla övünmüşlerdir. Zaten "belâgat" kavramının yer aldığı beyitler genellikle gazellerde mahlas ve kasidelerde fahriye beyitleridir. Bu durumda şâir, övünürken veya belâgatın önemini vurgularken farklı hayaller kurma yoluna gitmiştir. Belâgat bir *fên* olarak düşünüldüğünde genellikle bu fennin ehemmiyeti ve şâirin hüneri ön plana çıkmıştır. Belâgat *kânuna* benzetildiğinde hem kânunun estetiği ve güzel nağmeleriyle belâgat arasında bir bağ kurulmuş, hem de şâir bu kânunun usta bir mutrübü olmakla iftihar etmiştir. Belâgat *bezm* olunca şâir, bezmin sâkîsi veya pîri olmakla övünmüş, *belâgat gülşeni* hayal edildiğinde en güzel şiir çiçeklerini şâirler yetiştirmiştir. Belâgat ile güzel sesinden dolayı *bülbül* arasında bir bağ kurulduğu zaman şâir, belâgat bülbülü olmakla iftihar etmiştir. *Belâgat meydân*mda yarışa/güreşe tutuşan şâir, meydânın gâlibi olmakla gurur duymuş, belâgat atına binen şâiri, hiçbir süvâri geçememiştir. Şâir, *belâgat ülkesinin* sultanı olmakla söz saltanatında hükümlerliğini ilan edip rakiplerine meydan okumuştur. Güzel sözlerin alınıp satıldığı *belâgat pazar*mda en değerli akçe şâirin şiirleri olmuştur. Belâgat, içinde türlü hazineleri saklayan bir *deniz* olduğunda dîvân şâirleri bir gavvâs gibi oradan mânâ incilerini ve belâgat hazinelerini bulup çıkarmışlardır. Onlar, bazen *belâgat semâsma* kanatlanan bir hümâ bazen de o semâda parlayan bir yıldız olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar. Ahmedî Dîvân, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
AKKUŞ, Metin (1993). Nef'î Dîvânı, Ankara: Akçağ Yayınları.
ARSLAN, Mehmet (2005). Bursalı İffet Dîvânı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
AVŞAR, Ziya (2007). Revânî Dîvânı, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
AVŞAR, Ziya (2007). "Şairlerin Görüp Unuttukları Bir Rüya: Belâgat", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall, s. 161-184.
AYDEMİR, Yaşar (2000). Behiştî Dîvânı, Ankara: MEB Yayınları.
AYDEMİR, Yaşar (2007). Ravzî Dîvânı, Ankara: Birleşik Kitabevi.
AYDEMİR, Yaşar; ÇELTİK, Halil (2009). Meşhûrî Dîvânı (Tenkitli Metin), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
BAŞPINAR, Fatih (2008). 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
BEKTAŞ, Ekrem (2004). Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Hayatı, Sanatı ve Dîvân'ının Tenkitli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
BİLGEGİL, M. Kaya (1989). Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat), İstanbul: Enderun Kitabevi.

- COŞKUN, Menderes (2007). "Türk Belâgatıyla İlgili Çalışmalar Nasıl Devam Etmelidir?", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu Kitabı, s. 43-52.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1982). *Helâkî Dîvânı*, İstanbul: İÜEFY.
- ÇELİK, Yüksel (2011). "*Sekkâkî'ye Kadar Belâgat Çalışmaları*", *Bilimnâme*, S. 20, s. 85-108.
- DAĞLAR, Abdulkadir (2007). "*Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgatı (Metin)*", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall*, s. 321-370
- DEMİR, Tarık (2006). Edirneli Fâiz Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DERELİ, Üzeyir (2003). Ca'ferî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997). *Lâle Devri Şâiri Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Dîvânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- DURMUŞ, İsmail-ÖZ, Mustafa (2008). "Sahbân El-Vâilî", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, s. 512.
- ERDOĞAN, Mustafa (2011). Bursalı Rahmî ve Dîvânı, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- GÖKALP, Haluk (2001). *Fasîhî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRGENRELİ, Müberra. Mostarlı Hasan Ziyâ'î Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Dîvânı (İnceleme-Metin), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HARMANCI, Esat. Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- HUSEYN, Tâhâ (2010). "*Arap Belâgatı El-Câhız'dan Abdu'l-Kâhîr'e Kadarki Süreç*" (ter: Zafer Kızılkı), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 51:2, s. 433-460.
- İNCE, Adnan (1994). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- KARABEY, Turgut – ATALAY Mehmet (2000). *Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-ı Osmâniyye*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAKÖSE, Saadet (2001). Sa'id Giray Dîvânı, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- KAYA, Bayram Ali (2003). *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı*, Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri Yayınları.
- KAZAN, Şevkiye (2003). Üsküdarlı Sırrî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı(Tenkitli Metin-İnceleme), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Atabey (2007). "*Prof. Dr. Tunca Kortantamer'in Şerh ve Belâgata Dâir Dikkatleri*", I. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, (Prof. Dr. Tunca Kortantamer Hatırasına), Kayseri.
- KILIÇ, Atabey (2007). *Ahmed Hamdî, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin)*Kayseri:Laçın Yayınevi.
- KURTOĞLU, ORHAN (2004). *Lebîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi*, Ankara.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: TDK Yayınları.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MACİT, Muhsin (1997). *Nedîm Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- ÖZDEMİR, Mehmet (1999). *Neccârzâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PALA, İskender (1997). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SARAÇ, Yekta (2002). *Emrî Dîvânı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- SARAÇ, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Bilimevi Yayınları.
- ŞENSOY, Sedat (2007). "*Hâtîb el-Kazvîni'de Fesâhat ve Belâgat Kavramları*", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 17, s. 25-47.
- TANRIBUYURDU, Gülçin (2006). *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme-tenkitli Metin-Nesre Çeviri)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÜST,Sibel (2012). Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- YAZICI, Gülgün (1998). Edirneli Kâmi ve Dîvânı, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- YENİKALE, Ahmet (2002). *Ahmed Nâmî Dîvânı ve İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YENİKALE, Ahmet (2012) *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr
- YOLDAŞ, Kazım (2005). *Sâbir Pârsâ Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ZÜLFE, Ömer (1998). *Nâşid Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ekitap.kulturturizm.gov.tr